

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ბიბ

თენგიზ წერხლოაძვილი

თანავიგ საცხლაშვილი

ჩემი დედუ- დეზბდანნი

ზოგმა

გამომცემლობა „ალიონი“
ბათუმი
2002

გთავაზობთ ახალ პოემას „ჩემი დედე-დურდანი“. იგი აჭარის ისტორიის ფონზეა შექმნილი და მოგვითხრობს ჩვენი წინაპრების გმირულად განვლილ გზებზე.

ვფიქრობთ, წიგნი კარგ სამსახურს გაუწევს აჭარის ისტორიით დაინტერესებულ ყველა მსურველს.

ავტორი ამჟამადაც დიდი მალღიერების ბრძოლაში მონაწილეობს მცენარე ბატონ ივანე კრეიფინკოს, შირმა „ბასკოს“ პრეზიდენტს და მის კოლეგტივს წიგნის გამომცემად გაწეული თანაღბოებისა და დახმარებისათვის.

ვუძღვნი დიდი შამულიშვილის მემედ აბაშიძისა და
სამშობლოსათვის თავდადებულთა ნათელ ხსოვნას.

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა 1918
წლის 10 სექტემბერს მემედ აბაშიძე ეროვნულ-
განმათავისუფლებელი მოღვაწეობისათვის დააჯილდოვა
თამარ მეფის ორდენით

ღვიძლო ძმებო!

გახსოვდეთ, რომ ჩვენი ხსნა, ჩვენი ბედნიერება
საქართველოსთან ერთობაშია. ფართო ავტონომია საქარ-
თველოს ფარგლებში – აი რა გვიხსნის ჩვენ, სხვა გზა არაა.

გაუმარჯოს მთლიან საქართველოს!

მედიკ აბაშიძე

„ალიონმა“ მიმდინარე წელს მკითხველს მიაწოდა ავტორის პოემა „გვირგვინოსანნი“, რამაც ერთსულოვანი მოწონება დაიმსახურა. აი, როგორ გამოეხმაურა წიგნის გამოსვლას მეცნიერებათა დოქტორი მალხაზ სიორიძე:

„გალექილი „ქართლის ცხოვრება“ უცხო არ არის ქართული მწერლობისათვის. არჩილ II, თეიმურაზ I, ფეშანგი ხითარნიშვილის, იოსებ თბილელის, დავით გურამიშვილის, გრიგოლ ორბელიანის და სხვათა ისტორიულ პოემებში აისახა ჩვენი ქვეყნის ისტორიული წარსულის სხვადასხვა მომენტი, რასაც დიდი შემეცნებით-ადამრდევლობითი მნიშვნელობა ჰქონდა მათ თანამედროვე ქართველთათვის.

იგივე უნდა ითქვას ჩვენი თანამედროვე ავტორის თენგიზ ცეცხლაშვილის ისტორიულ-ჰეროიკულ პოემაზე „გვირგვინოსანნი“, რომელშიც გამოჩენილ მეფეთა მოღვაწეობის ძირითადი მომენტების წარმოჩენის ფონზე, მარტივი ლექსის ფორმით გადმოცემულია საქართველოს ისტორიის ძირითადი მომენტები უძველესი დროიდან მე-19 საუკუნის ათიან წლებამდე“...

„ავტორს არ დავიწყებია ქრისტიანობისა და მამულისათვის წამებული გმირები, მათი სამაგალითო ღვაწლის და დამსახურების წარმოჩენა. ამგვარ მაგალითებს უპირატესი მნიშვნელობა აქვს ახალგაზრდა თაობაში შემკვიდრობითობის შეგნების ისტორიული პასუხისმგებლობის ჩამოყალიბებაში და მათი პატრიოტული სული-ისკვეთების განმტკიცებაში.

პოემის დასასრულს ავტორი აკეთებს ერთგვარ დასკვნას, რომელშიც მაღლიერებას გამოხატავს ქართველ გვირგვინოსანთა მოღვაწეობა-ამაჯისადმი და თითო ყველაზე ნიშანდობლივი ეპითეტით შეაზსენებს მკითხველს გამორჩეულ ქართველ გვირგვინოსანთა მოღვაწეობისა და პიროვნული თვისებების ძირითად და ნიშანდობლივ შტრიხს.

დასასრულ შევნიშნავ, რომ თ. ცეცხლაშვილის „გვირგვინოსანნი“ ლაღი ენით დაწერილი ისტორიული პოემაა და მთლიანობაში საინტერესოდ იკითხება. მიგვაჩნია რომ იგი, როგორც დამატებითი ლიტერატურა, დაეხმარება მოსწავლეებს საქართველოს ისტორიის მსატკრულად გააზრებასა და შესწავლაში“.

თენგიზ ცეცხლაშვილის მორიგი წიგნი, კრებულის სახით, მკითხველის სამსჯავროზე გამოვა მომავალ წელს.

მამულისათვის ვინც გახატა ჯულა
ის ღმერთისაგან დალოცვილია,
სამშობლოსა და ერის წინაშე
უკვდავია და ვალმთხდილია.

თენგიზ ცვცხლაშვილი

ჩემს საქართველოს, მშობელ ქართველ ხალხს
ნარ-ეკლიანი ჰქონდა ცხოვრება,
სხვა მხარეს მის მსგავსს ვერსად ვერ ნახავთ,
მტერი ასე რომ აწიოკებდა.

აონრება და წამება ქვეყნის
ქართველმა ბევრი გამოიარა,
ჩემს საქართველოს, მტრისგან დატანჯულს,
დღემდე შემორჩა დაღი-იარა.

ერთი ქართული ფესვით სულდგმულობს
კოლხებისა და იბერთა ტომი,¹
მოქიშპე მტერთან, სისხლის მწოგველთან
ბევრჯერ გადახდათ მათ მკაცრი ომი.

არ მეგულება მთელ სამყაროში
მე სხვა ქვეყანა ასე გულადი,
მუდამ გულლია და ხელგაშლილი,
მოყვარისათვის მუდამ ჰურადი!

რომელი კუთხე გამოგყო მისი,
რომელ ერთზე ვთქვა სიტყვები ქების,
და თუ ქართველმა ეს განასხვავა,

¹ კოლხთა და იბერთა ტომები ჩამოყალიბდა ჯერ კიდევ ძვ. წ. ა. XII-XI საუკუნეების მიჯნაზე.

თენგიზ ცეცხლაშვილი

არ აპატიებს მაღალი ღმერთი!

ბევრი რამ ახსოვს ამ ჩვენს მიწა-წყალს,
ავიც და კარგიც გამოუვლია,
ეს ვიცით კიდევ გადმოცემებით,
თუმცა ბევრი რამ დღეს უცნობია.

ერთიან, ძლიერ საქართველოში
აჭარა წონად სიტყვას ამბობდა,
მტერს მუდამ მტრულად ეგებებოდა,
ხოლო მოყვარეს ეფერებოდა.

ჩვენი მამულის სამხრეთ ნაწილის
დარაჯი იყო ტურფა აჭარა,
ისარს მომხდურის მკერდს ის უშვერდა,
ეკლინებოდა მამულს აბჯარად.

ჩემი აჭარა არის ის ფარი,
ვინაც დაიცვა ქართველი ერი
და თავის თავზე მიიღო დარტყმა, —
როცა მოგვადგა გადამთიელი.²

მანამდე ჩემი ლამაზი კუთხე
კოლხეთის ცის ქვეშ იხსენიება,
ქართულ ტომებთან გვერდიგვერდ მდგარი
ჭირს და სიხარულს იზიარებდა.
ერთ-ერთ უძველეს კულტურის აკვნად

2 – იგულისხმება ოსმალთა ურდოები, რომლებიც საქართველოს თავს დაესხნენ XVI საუკუნეში.

ჩვენი კოლხეთი არის ცნობილი,
ამ ღვთიურ მიწის ერთი ნაწილი
არის აჭარაც, ეს დალოცვილი!

ურყევი ბურჯი საქართველოსი
მუდამუამს იყო ჩემი აჭარა
და დღესაც რჩება კეთილის მქნელთან
ურთიერთობის გახსნილ ფანჯარად.

ძველად, კოლხეთის ტომები ერთად,
ძლიერ სამეფოს წარმოადგენდა,
მთელს სამყაროში იცნობდნენ კოლხას,
როგორც ქვეყანას - ქცეულს ლეგენდად.

მას მუდამ კრძალვით იხსენიებდნენ
რომაელთა და ბერძენთ მწერლები,
ქვეყნად რომ არვის ქედს არ უხრიდნენ
თავისუფლების მარად მჭედლები.

სწორედ აქ - სამხრეთ საქართველოში,
ჩამოყალიბდა მტკიცე, ურყევი
ქართულ სამეფოს შექმნის იდეა
ვისაც დიდება ერგო ულევი.

ქართველთ მეფენი - ბაგრატიონნი,³
ჩვენი სამეფო დინასტიისა,
ტაო-კლარჯეთის მხარიდან იყვნენ

³ პირველი ხელმწიფე ბაგრატიონთა საგვარეულოდან იყო აშოტ I კურაპალატი (810-826 წ.წ.)

გადამრჩენელი ჩვენი ქვეყნისა.

კოლხთა მხარისკენ სწრაფვა ჯერ კიდევ
ქრისტეშობამდე იყო, წარსულში,
ჩვენი მიწების შემოერთება
მტარგალს, მუხანათს, სულ ედო გულში.

ჭოროხის აუზს, როგორც ზემოთ ვთქვით
მართაგდა კვერთხი კოლხთა მეფისა,
და გრძელდებოდა შავი ზღვისპირეთს
საზღვარ-სამანი ჩვენი მიწისა.

ყოველი გოჯი ქართული სივრცის
ეს არის განძი ოქროსი - დიდი,
თვითმყოფადობით გამორჩეულმა
სხვა სივრცეებშიც რომ გადო ხიდი.

და იყო მუდამ ლტოლვა კოლხასკენ,
მტერი ერთმანეთს ეცილებოდა,
ულამაზესი ეს ძველი კუთხე -
და თვით აჭარაც რომ მათ რგებოდათ.

გონიოს ცინეს უკავშირდება⁴
არგონავტების კოლხეთს ლაშქრობა,⁵
ოქროს საწმისის გატაცება და

4 გონიოს ცინის მშენებლობა დღეს არსებული მტკიცებულებების მიხედვით შეიძლება დათარიღდეს ახალი წელთაღრიცხვის I საუკუნის დასასრულითა და III საუკუნის პირველი მეოთხედით, ან III საუკუნის დასასრულითა და IV საუკუნით, ასევე გვიანფეოდალური ხანით, XVI - XIX საუკუნეებით. აფსარა, აფსარეა ძველ მეგრულ-ლაზურ დიალექტებში წყლით მდიდარ უბანს ნიშნავს.

5 იგულისხმება თქმულება ოქროს საწმისზე, „ოქროთი მდიდარ“ კოლხეთში არგონავტების ლაშქრობაზე. ძვ. წ. ა.

ჩვენს მედვას „დაუდევრობა.“

და გამტაცებლებს კოლხეთის მეფემ
უმაღ ადევნა გემით ლაშქარი,
რომელს სარდლობდა გმირი აფსირტე,
აიეტ მეფის ძე უშიშარი.

წამოეწია იგი იაზონს,
ხოლო მედვამ ის მოტყუებით
მიიპატიჟა - და თავისი ძმა
მტერს - გადამთიელს მოაკვლევინა.

ნაწილ-ნაწილად აკუწეს იგი,
გადაუძახეს საწყალი ზღვაში,
რათა მდევარი არ დაწეოდათ
და ჩასულიყვნენ მშვიდობით სახლში.

მდევრებმა მისი ნაწილები კი
ზღვიდან აკრიფეს - გადაიტანეს
იქ, სადაც ახლაც გონით არის,
იქვე მახლობლად დაასაფლავეს.

და იმ უამიდან მოყოლებული
ადგილს ეწოდა მისი სახელი,
თუმც შეუცვალა მომხდურმა იგი
მაინც ვერ ჰპოვა აქ ყოფა მშვიდი.

დღემდე შემორჩა უბერებელი,
სამყარო იცნობს გონიოს ცინედ,
ან აფსაროსად, რაც კავშირშია
წყალის სახელთან - როგორც აფსირტეც.
იდგა ოდითგან, ძველთა ძველია.

ვერა დააკლეს ბოროტ ენებმა,
საგარაუდოდ შექმნეს ლაზებმა -
უშიშარმა და მხნე ქართველებმა!

კოლხეთის მხარე „ილიადაში“
ხსენებულია „ვერცხლის ქვეყანად“,
ხოლო ესქილე კოლხეთს უწოდებს⁶ -
პირველს - „რკინისა დედის ქვეყანას.“

აქ ჩვენს ერამდე დნებოდა რკინა,
იყო კოლხური „რკინის ბაზარი“,
აქ სახლდებოდა ბერძენთ ტომები,
რომლებმაც ჩვენთან ჰპოვეს სახლ-კარი.

აზიასა და ევროპას შორის
გაუღია მას წვლილი რამდენი,
გონიო იყო ცენტრი ვაჭრობის,
ურთიერთობის მტკიცე საყრდენი.

ისტორიული გადმოცემებით
გვიანბრინჯაოს ხანაში, ჩვენთან,⁷
წარმონაქმნები სახელმწიფოსი
ქორონის აუზს იყო პირველად.

არქეოლოგთა ურყევ მტკიცებით
იმ უამს სიცოცხლე ძალუმად ჩქეფდა,
ძველად გონიოს ციხე-ქალაქში

⁶ ესქილე-ბერძენი დრამატურგი „ალკესტიდას“, „მიჯავჭვეული პრომეთეს“ ავტორია, რომელმაც მოიხსენია თავის ნაწარმოებში ხალიბები, პონტოს სახელმწიფო და მისი რკინის მეტალურგია, ძვ. წ. 480-406 წ. წ. „რკინის დედის ქვეყანად“.

⁷ ძვ. წ. ა XIII-VIII საუკუნეები.

იზოდრომიც და თეატრიც გვედგა.

და ამაღლებდა ჩვენს საქართველოს
სამყაროს თვალში მისი კულტურით,
თუმც ამის გამო გადაელობა
ბერძენთა მოდგმა მტკიცე ურდულით.

რა არ გადახდა გონიო-ქალაქს,
რამდენი მტერის ახსოვს მას ხელი,
მაშულს იცავდა ციხე-ქალაქი
და ლაზებს გვერდში ედგა ქართველი!

ჩემო გონიო, ციხე-ქალაქო,
არ მომწყინდება შენი ფერება,
კოლხის გული გაქვს შენ ჩანერგილი,
ხარ საქართველოს მშვენიერება.

რამდენ ბრძოლაში მტერი მომხდური
მეციხოვნეთა უკან განდევნეს,
დარბევაც ბეგრი ახსოვს მტარფალთა
შენს ხავსმოდებულ კედელ-ნანგრევებს.

კარზე მომდგარმა გადაშენებამ⁸
თაფისუფლება ნატვრად გიქცია,
დალი დაგასგა თუმც იმ დროებამ
ვერ დაგაჩოქა, ვერ წაგაქცია!

შენს კედლების წინ მუხლმოდრეკილი
მიწას ემთხვია შოთა რუსთველი,⁹
გულით დაგლოცა და საქართველოს

⁸ ოსმალეთის ბატონობის ხანა XVI-XVIII საუკუნეებს მოიცავდა.

⁹ შოთა რუსთაველის გადახვეწა შორეულ იერუსალიმში. XII საუკუნის მიწურულს.

დაემშვიდობა დიდი ქართველი.

ციხე-ქალაქო, დღესაც მედგრად ხარ!
თითქოს იშუშებ ძველ ნაიარებს,
მართლაც გპირული წარსულის მოწმეგ,
რა დამაფიწყებს მე ჩემს წინაპრებს.

ბებერ კედლებთან ციხეგ-ქალაქო,
წმიდა მატათას განუსვენია,¹⁰
ხელთუქმნელ ხატით ხარ კურთხეული,
გადაშენება არ ვიწერია!

ჩემო გონიოგ, ციხე-ქალაქო,
ქართველი უენით დღესაც ამაცობს!

◆◆◆

მეტალურგია როგორც გაუწყეთ
ოდითგან იყო დამკვიდრებული,
დღესაც გრძელდება აქ რკინის დნობა
მემკვიდრეობით გადმოცემული.

უპირველესად ხალიბნი გახდნენ
ამ დიდი საქმის ფუძემდებელნი,
ქართულ მიწაზე - პონტოს ნაპირთან
იყვნენ უბადლო რკინის მჭედლები.

თუმცა სასწორზე ბოლო ხანამდე

10 I საუკუნე ჩვ. წ. ა.

ერთ მხარეს ვმზერდით გადახრას პინის,
თითქოს ხეთები იყვნენ იმ ხანად¹¹
მწარმოებელნი — მდნობელნი რკინის?!

ამ ჩვენს კუთხეში, ნაღდ სამოთხეში,
უნიკალური სხვა რამეც ჰქონდათ,
აქ ნაკეთები მინის ჭურჭელი
თუ კერამიკაც სხვაგან გაჰქონდათ.

ვაზიც პირველად აქ დაიწურა
თინის ქვევრებში, ეს დალოცვილი
ქართველი კაცის სიამაყე და
მთელ სამყაროში დგინოდ ცნობილი.

მარტოდ ის რად ღირს: ვაზა-კრატერი,
ფიჭვნარში - ჩვენთან მოპოვებული,
ბერძნულ მითების ერთი ფრაგმენტი
იმ ხანის არის ზედ ასახული.

კიდევ რამდენი რამ ჩამოვთვალოთ
ვერცხლის, ბრინჯაოს, რკინის ნივთები,
სამაჯურები, მძივი, ბეჭდები,
ოქროთა განძი განსაცვიფრები.¹²

ელინთ სამყაროს ერთ უმდიდრეს ცენტრს

¹¹ აზიური ტომი.

¹² იგულისხმება ბერძნული და კოლხური კულტურის არქეოლოგიური ნიმუშები, ამოღებული იქნა სამარხ-სარკოფაგებიდან, შუაგულ კოლხეთში, ფიჭვნარის მახლობლად ძვ. წ.ა. V-IV საუკუნის ნიმუშები, ინახება აჭარის სახელმწიფო მუზეუმში.

წარმოადგენდა ფიჭვნარი ძველად,
ჰქონდა იმ ხანად მჭიდრო კავშირი
მას საბერძნეთის ქალაქ - ათენთან.

კოლხთა მიწაზე მოსულ ბერძენ ხალხს
დახვდა კულტურა მათი ბადალი,
ხელოვანთ ძველი ტრადიციები
და შესრულების დონე მაღალი.

ნატაძრალით და ნამოსახლარით
დიდი კულტურის კუთხეა ძველი,
ვისაც უნახავს ჩვენი აჭარა
გაოცებულა მისი მნახველი.

აქ კიდევ რომელ განძებს შეგვხვო:
ხიხაძირის თუ ფუშრუკაულის,
კვირიკესი თუ ახალსოფელის,
ხუცუბნისა თუ მახვილაურის,
ქობულეთის თუ სახალვაშოსი,
გონიოსი თუ ზედა ჯოჭოსი,
კონის, ფიჭვნარის, მახო - ბუკნარის,
ბეშუმ, პანტნარის თუ ომბოლოსი.

ჩვენი მამულის მიწის სიღრმეში
დღემდე ნახანი სამხილი ბევრი,
ნათელს ჰგენს ქართველთ ტომების წარსულს,
როგორ იღვწოდა ჩვენამდე ერი.

ასე რომ, ერის საბედნიეროდ,
არ გვქონდა ყოფა ჩვენ უპოვარი,
ვით მაშინ, მჯერა დღესაც მამული

განდება კვლავაც სწორუბოვარი!

საქართველოში, აჭარა იყო,
სადაც ბირველად ირწმუნეს ქრისტე,
მაშინ როდესაც სხვა კუთხეებში
კერპთმსახურება სუფევდა ისევ.

„ქართლის ცხოვრების“ წყაროს ცნობებით,
ბირველწოდებულ წმიდა ანდრიას
დიდაჭარაში დაუდგამს ფენი
და ქრისტეს მცნება უქადაგია.¹³

დამოდვრა ყველა და ყოველივე,
ეკლესიების იწყეს შენება,
სახლში ნაგებში ყოველწმინდისა -
ესგენა ხატი ყოვლის მშვენება.

წმიდა ანდრიას და ღვთის მოციქულთ
გადაეღობა მირდატ ბირველი,¹⁴
ააწიოკა უფლის მსახურნი,
ჭემმარიტ რჯულის ხალხში მზიდველნი.

მრისხანე მეფის ძლიერ მარწუნებს
თავი ანდრიამ ძლივს გააღწია,
- და ჩვენს მამულში ქრისტეს ქადაგი
სამასი წელთი გადაიწია.
საქართველოში ღვთის მოციქულებს

13 I საუკუნე ჩვ. წ.

14 მირდატ I მეფობდა ქრისტეს დაბადების წლიდან.

იმ უამს მოუხდათ ბევრის ატანა,
მათ შორის ბევრი გარდაიცვალა,
ორი დაკრძალეს აქ - ჩვენს ქვეყანას.¹⁵

როგორ არ გაქოთ ეს კუთხე წმინდა,
ნატადრალია ყველა სოფელი,
ამ ხეობიდან გაქრისტიანდა
ქართველი ტომის შვილი ყოველი!

◇ ◇ ◇

ქრისტეს რწმენას მერე ისევ
წმიდა ნინომ გვაზიარა,^{15ა}
მაზდეანობა გარდაჰქრა
ჩაკირულ სულში იარად.

მეფე მირიან იყო პირველი,¹⁶
ვინც რომ აღმერთა ქრისტეს სახელი,
და დაამკვიდრა ახალი რჯული,
აღმსარებლობა ქრისტიანული.

◇ ◇ ◇

ოცდამეერთე საუკუნეში
ღმერთმა გვარგუნა ბედნიერება,
ჩვენს მიწა-წყალზე წმიდა ანდრიას -
წმიდა ნაწილის ჩამოსვენება.¹⁷
ანდრიამ ისევ მოინახულა

15 წმიდა სიმონ კანანელი დაკრძალულია აფხაზეთში.

15ა იგულისხმება 330 წელი ჩვენი წელთაღრიცხვით.

16 მირიან III ქართლის დიდი ხელმწიფე მეფეობდა IV საუკუნის პირველ ნახევარში.

17 2002 წლის 7 სექტემბერს ბათუმში ჩამოასვენეს წმინდა ანდრიას წმიდა ნაწილი (თავის ქალა). ანდრია პირველწოდებულმა მოწამებრივად დაასრულა სიცოცხლე. გადმოცემის მიხედვით, იგი ჯვარზე გაკრული, ოთხ დღესა და ღამეს ქრისტეს მცნებას ქადაგებდა. მართლმადიდებლური ეკლესია ანდრია მოციქულის დღეს ყოველი წლის 13 დეკემბერს დღესასწაულობს.

დანამოდღვართა შთამომავალი,
მის სათაყვანოდ - პატივსაცემად
მრევლით აივსო წმინდა ტაძარი.

მრევლით გაქედნილ წმინდა ტაძარში
მეც მერვთ მისი თაყვანისცემა,
და როს მივაგე წმიდანს პატივი
ვიგრძენი წმიდა სულის მოფენა!

როგორც პირველად, წმიდა ანდრიაჲ
დამოდღვრა ჩვენი აჭარა კვლავაც,
სოფელ სამებას ფუძე დაედო
დიდებულ საყდარს, სამების ტაძარს.

ქობულეთიდან ბათუმის გზაზე
დღეს ცინისძირად რაიც ითვლება,
წარსულ დიდებად თვალწინ იელვებს
მხნედ აღმართული ციხე-ქმნილება.

უძველეს დროში ქალაქი ესე
ცნობილი იყო პეტრას სახელით,¹⁸
გონიოს ციხის მსგავსად რომელმაც
მტერს ჩაურაზა ქვეყნის სარკმელი.
და ეს კუთხე-ქვა ცინისძირისა

¹⁸ პეტრა, პროკოფი კესარიელის ცნობით ქაჯეთის ციხე. თავდაპირველად მის ადგილას აქ ლაზთა სიმაგრე ყოფილა. იუსტინიანე დიდის დროს (527-565წ.წ.) კი აქ დიდებული ციხე აღიმართა, რომელსაც მისივე ქალაქი უწოდეს.

თავგამოდებით იცავდა მიწას,
მიწას ქართულს და ღვიძლ რელიგიას,
ქართველი კაცი დღესაც რომ იცავს!

არ იღუოდა მაშინ ომები,
მტერი ერთმანეთს ეცილებოდა,
მიუდგომელი ეს ციტადელი,-
ნებისმიერ გზით მათ რომ რგებოდათ.

მემატიანე პეტრა - ცინისძირს
ინსენიებდა ქვიან ადგილად.
რუსთაველის თქმით „ქაჯეთის ცინე“,
არ ნებდებოდა მომხდურს ადგილად.

უცხოტომელებს ყველა რჯულისას,
უნდა აეღოთ აქ გაგლის ნება,
სულერთი იყო, ვინც იქნებოდა -
შეუგალ იყო ყველასთვის პეტრა!

როგორც უკვე ვთქვით მისი დაბყრობის
მრავალი იყო ქვეყნად მდომელი,
წინაპრისაგან ნაგები იგი
მტრისთვის რჩებოდა მიუწვდომელი.

როგორც სამხედრო-პოლიტიკური
და განუზომლად სტრატეგიული,
სამყაროს ცენტრში მოექცა იგი –
პეტრა - ქალაქი ისტორიული.

ბიზანტიასა და ირანს შორის,
გააფთრებული როს იყო ომი,
პეტრას წარბიც კი არ შეუხრია

და იდგა, როგორც უძლევი ლომი.

ჩვენი მამულის სამხრეთ ნაწილის
იყო აქ კერა სამღვდელოების,
ეპისკოპოსი იჯდა პეტრელი¹⁹
მაცნე მამულის კარგი დროების.

ასე რომ პეტრას ციხე ოდიოვან
ბალაგარზედ დგას ქართული მიწის,
ნაშენი არის წინაპრის ხელით
მარად შემმუსგერი მომხდურის ბილწის.

თუმც ახლა მართო ნანგრევი შერჩა
ოსმალთა ხელით განაწამებსა,
რა დაგვაგიწყებს მის უდრეკობის
წარსულ დიდების მაცნე წამებსა.

ერთ დროს კინტრიშის ხეობას ჩვენსას
ედგა მეტწილად დრო-ჟამი ლხინის,
ამ მიმართებით აგ-კარგის მნახველს -
დღესაც ბევრი აქვს სათქმელი ხინოს.

ხალხური ლექსიც ამას ქადაგებს:
„საქათამურო იყოთ ძველად,
ათაბაგების მხარეგ, აღმასო,
ათასჯერ ნაქებს, ლხინის გადამხდელს
ხინო შეგარქევს, მიტომ ლამაზო.
წმინდა ტაძარო და სამლოცველო,

19 VII საუკუნის მიწურული.

მუდამ სანთლებით განათებულო,
ლხინიც გინახავს, ჭირიც გინახავს,
გული ხარ ქვეყნის გამხარებულო...“

გელათის, მცხეთის, იყალთოს მსგავსად,
აქ ირწეოდა ცოდნის აკვანი,
გადაძწერლობის და მთარგმნელობის
საქმეს მისდევდა აქ დიაკვანი.²⁰

ხინო ერთ-ერთი ის ადგილია,
სადაც შეღწევა მტერს ექცა ნატვრად,
და თუ შესულა მის სამანებში
მხოლოდღა მარცხი უხილაგს ნათლად.

ერთხელაც ხინოს შემოესია
ოსმალთა ურდო ურიცხვი ჯარით,
აცრემლეს ქალი - სახელად ნატო,
მასაც მოუკლა მომხდურმა ქმარი.

როს კაცნი იყვნენ ბრძოლად ლაშქარში,
მტერმა თარეში იწყო ხეობას,
და თორ-აბჯარი აუსხამს ნატოს,
უმაღ მოუწყო მომხდურთ „დღეობა“-
(და მკვლელს ქმარისას თავი მოჰკვეთა).

ამ ქალის ხსოვნის უკვდავსაყოფად
ხალხს მასზედ ლექსი დაუწერია,
მათ გულის ნადებს ასე გულრწფელად
მეც ვერ გადმოვცემ, ერთობ ძნელია.
„მადლა მთაზე, სარბიელზე,

20 იგულისხმება სასულიერო პირები.

ზინდანია საპყრობელო,
დაბლა ბარში წმინდა ხინო,
დიდებულთა სამლოცველო.

ქართველ ერთა სამართალით
მართლმსაჯული და უფალი,
მბრძანებელი წმინდა ხინოს,
ჩვენი ნატო-დედოფალი.

ქართველი ხალხის რწმენისთვის
მტერს არ უთმობდა ედემსა.
თორს სჭრიდა, აბჯარს ლეწავდა,
ხმალით უმტვრევდა ფერდებსა.

ბოლოს იძალა ოსმალომ,
დაეხვეწნ როგორც ნადია.
შეიპყრეს ნატო, აწამეს,
აღარ ნახულა ლანდია...“

აქ მოეხსაც ჰქვია მებრძოლთ სახელი -
ერთმა მათგანმა ხელკიდა აბჯარს,
სამშობლოსათვის სახელად გვანცამ
თავი შესწირა აქ მოსულ თათარს.

და როს ოსმალომ იგი დაიპყრო
მთაც კი ყოფილა აქ სველი ცრემლით,
შემდგომ ხინოელთ მაინც ემძლავრათ,
უცოცხლებიათ თვისი სოფელი.

„ ... ღვთისგან ნაკურთხო სამოთხის კარო,
ხინოს ნალესო ხმალო და ფარო.
თაროვ, სინათლის შემომნახველო,

დიდებულ ხალხთა თავშესაფარო...

პატარა კუთხეგ, მესხების ქედო,
დიდად ნაქებო ნაფარეულო,
თქვენთან იღვიძა ნათელმა კერამ,
და განანათლა მთლად საქართველო...“

ამას ღაღადებს ლექსი ხალხური,
ამითაც ვიცით ხინოს წარსული.
ირწმუნებიან - მეფე თამარი,
თითქოს ხინოში ასაფლაგია,
აქ დაუპარხავთ წმინდანის ნეშთი,
რადგან ადგილი მიუვალია.

შემორჩენილი არის ლეგენდა,
თითქოს აქ სამჯერ იყო თამარი,
გვირგვინოსანი, მართლაც ურყევი
შეგარდენივით მტკიცე - ფრთაპალი.

კინტრიში თითქოს ამისი მოწმე
ძალუმად მოჩქეფს ხინოსკენ უტყვი,
კიდევ რამდენის თქმა უნდა ჩვენთვის
ეს მხოლოდ ერთმა, უფალმა უწყის.

ელიას ციხე, პეტრას, გონიოს
შვილთაშვილად თუ შეეფერება,
ჭახათის მალალ ქიმზე ნაშენი -
არს ისტორიის ნაღდი მშვენება.

შიშსა აღუძრავს ციხე მნახველებს,
მისი კედლები დღესაც მთელია,
აბა, ვინ იცის, სამშობლოსათვის

რამდენჯერ მდგარა ციხე ელიაც.

თუმცა დღემდე არის გაურკვეველი -
ნაშენებია ვისი ელია,
ერთი რამ ვიცით საგარაუდოდ
რასაც ვუწოდებთ - მთის სახელია.

სხალთა-ხინანის ხეობაში კი
აბუსერისძეთ ძმების სურვილით²¹
ძეგლნი აშენდა ხუროთმოძღვრული,
რითაც დაოკდა მრევლის წყურვილი.

სხალთის წყალი და მისი ხეობა
მართლაც წარმტაცი სანახავია,
სხალთის ტაძარი, შემდგომ ნაგები
ქართველი კაცის სალოცავია.

სხალთის წყალი კი, დიდ ავდრობის უამს,
ადიდდება და აგრუხუნდება,
ძველ ნაიარებს ახსენებს ტაძარს,
თითქოს ამით მას ესაუბრება.

კედლებს უმშვენებს ძველი ჩუქურთმა
„შენ ხარ ვენახი“ ამოტვიფრული,
ჩვენი წინაპრის მარად უჭკნობი,
საგალობელი ძველი ქართული.

დღესაც გარს ერტყმის ამ წმინდა ტაძარს
ძველი მარანი და საწნახელი,

21 ახ.წ. XIII საუკუნე ერისთავთ აბუსერისძეების მოღვაწეობის ხანაა. სხალთის ტაძრის მშენებლობას არქეოლოგები XIII საუკუნის შუა წლებით ათარიღებდნენ.

რამდენი ვაზის დაწურვა ახსოვს,
რამდენი ნაღდი მზრუნველი ხელი.

ურყევად მდგარი სხალთის ტაძარი
ერის კულტურის ნათელსვეტია!
თუმც ყვაფილივით დაჭკნობა სურდათ,
მტერს ვერასოდეს მოუწყვეტია!

ძველი დროიდან მოყოლებული
გადააფარა მზრუნველთა კალთა,
ხინაძირ-სხალთის ხეობას დღესაც
ამშვენებს ჩემი ლამაზი სხალთა.

აქ გადიოდა საქარავნე გზა
დროსა დავითის, ხანას თამარის²²,
კულტურის ცენტრად იყო ქცეული,
არ დადგომია ჟამი სამარის.

თურმე ორ ხოჯას სხალთის ტაძარის
სურდა მეჩეთად გადაკეთება,
მაღე ისინი ორიგ გაგიჟდნენ -
ვერ აცდნენ ტყეში მხეცთან კვეთებას.

ერთ მწყემსს კი თვისი ორასი ცხვარი
ეკლესიაში შეურეკია,
მაგრამ ფარენი სულ გაწყვეტია,
თვითონ კისერი მოუტენია.

22 დავით IV აღმაშენებელი მეფობდა (1089-1125 წ.წ.)
თამარი მეფობდა (1184-1210 წ.წ.).

ეს ყოველივე ყაზბეგს უამბებს²³
სხალთის მკვიდრებმა წმინდა ტაძარზე.

მთლიანობაში ხეობა ესე
ნატაძრალეებით არის მოსილი,
ამ მხრივ მის რომელ სოფელს შევგებო
მტრის ხელით რაიც არის მოსვრილი.

ვარდციხისა თუ წაბლანისა,
თიკანაურის თუ ციხისყელის,
კალოთისა თუ ხიხაძირისა,
კვატიისა თუ სოფელ გერნების.

ხიხანის ციხის აშენებამდე
წმიდა გიორგის ტაძარი იდგა,
მტერმა ტიალმა და მუხანათმა
დრო რომ იხელთა, მასაც მიადგა.

ხიხაძირი და სხალთა უძლევი
უმაძაცესი არის ხეობა,
წარსულში დიდი გმრობის მნახველს
არ დაკარგვია დღესაც მხნეობა.

აქ დაიბადა აბუსერისძე
ქართველი ერის დიდი ღირსება,
ვის ხსენებაზე მარად სიცოცხლით
და სიამაყით სული იგსება.

23 გიორგი ყაზბეგი იყო XIX საუკუნის მოღვაწე, რომელმაც ღრმა კვ-
ალი დატოვა ქართულ გეოგრაფიულ მეცნიერებაში. აჭარაში იმოგზაურა
1874 წელს.

მისმა კალამმა და ნააზრევმა
შორს გაიტანა ქვეყნის სახელი,
ნათელი ნიჭით, მსოფლმხედველობით
უკვდავი გახდა კაცი ქართველი.

განსაცდელის ჟამს ის მამულს ედგა
სულიერ მამად და ენამჭევრად,
დედასამშობლოს მთლიანობისთვის
რჩებოდა მეფის ჭეშმარიტ მრჩევლად.

აბა, ვინ მოთვლის, რამდენი ღამე
უთენებია ვარსკვლავთა ცქერით,
ამოუცნობის გაგება სურდა,
ბრძენკაცს მარადღაჟამს ზეცისკენ მზერით.

და კალენდარი ყოველწლიური
როს რომის პაპმა შემდგომ შეცვალა,
ზუსტად იმ სახით დამკვიდრდა ცის ქვეშ,
როგორიც ტბელმა ადრე გათვალა.²⁴

ნიხანის ციხე - ამაყი
ააგო ბოლოკ ბასილმა,²⁵
იმ დროის დიდმა ოსტატმა,
ნიჭიერებით მოსილმა.

არწივის საბუდარია,
ვინა სთქვა მისი ბერობა,
აქ ჯიხვსაც გაუჭირდება,
ფენის დადგმა და სერობა.

24 იგულისხმება რომის პაპი გრიგოლ XII, რომელმაც 1582 წელს კალენდარში შესწორება შეატანინა, რაც ტბელ აბუსერისძემ 350 წლით ადრე განსაზღვრა.

25 ნიხანის ციხე XII საუკუნის ბოლოს ააგო ზუროთმოდვარმა ბოლოკ ბასილმა აბუსერისძეთა დავალებით.

აქ, მის მისადგომს იცავდნენ
მარად უდრეკი მხედრები,
ვერაგმა გადაძთიელმა
ვერ შეუნგრია კედლები.

მტერმა ღალატით შეიპყრო,
ჯალათს დაუდგა ზეიმი,
სერიყანაში აწამეს
ნიმშიაშვილი სელიმი.²⁶

ნიხანის ცინე ამაყი
კვლავაც დარაჯობს ხეობას,
მადლობას ვუხდით მტრის რისხვას
სელიმს, უბადლო მეომარს!

ნიხანის ქვემოთ - ქოჩახის ველზე
საიდან მოჩანს სივრცე გაშლილი,
შთამომავალი დიდი სელიმის -
დამარხეს შერიფ ნიმშიაშვილი.²⁷

26. სელიმ ნიმშიაშვილი იყო ახალციხის ფაშა, წარმოშობით სოფელ ნიგაზაულის მკვიდრი. ცხოვრობდა 1755-1815 წ.წ. იყო სამხრეთ საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აქტიური გამწაღებელი.

დმიტრი ბაქრაძის მიერ შედგენილი ნიმშიაშვილთა გენეალოგიის მიხედვით ნიმშიაშვილები წარმოშობით არაგვის ხეობიდან არიან. ამის დასტურად სახოკია გადმოგვცემს, აჭარელი ნიმშიაშვილები ენათესავებოდნენ არაგვის ერისთავ ნიმშიაშვილებსო.

27 შერიფ ნიმშიაშვილი (1829-1892 წ.წ.) ინფანტერიის გენერალ-მაიორი გარდაიცვალა 1892 წელს, პეტერბურგში. ანდერძის თანახმად შვილებს ჩამოუსვენებიათ და დაუსაფლავებიათ სოფელ ბაკოში – (ქოჩახის საზაფხულო რეზიდენციაში), სადაც დღესაც არის დაცული მისი საფლავი.

დედასამშობლოს წიაღში შესვლას
ნურისთან ერთად მოესწრო ვინაც,²⁸
ბაბუასავით მტერის მძლეველმა
მის შორიანლოს დაიდო ბინა.

ზემო აჭარის მსგავსად ქედაც ხომ
ადგილი არის ისტორიული,
მომხდურთა მარად შემკაგებელი,
მხარე მებრძოლი, მხარე ღვთიური.

ჭირი - ვარამი მრავალი ახსოვს,
მძიმე წარსულის მოწმეს სევდიანს,
სოფელი ჰქონდა სიცოცხლით სავსე
ვარანეული ერქვა მადლიანს.

და როცა სოფელს დაეპატრონა
ოსმალთ ლაშქარი, უბრძანეს მრევლსა -
სარწმუნოება გამოეცვალათ,
და ქრისტეს რჯული მიეცათ მტვერსა.

ეკლესიიდან ნაგროვი ხატნი
გადაეთელათ, - უბრძანეს ფეხით,
დიდმა-პატარამ რჯული არ დათმო,
არ ჩაუვარდნენ მომხდურებს ფერხთით!

ეს ყოველივე მოხდა ცხმორისთან
აჭარის წყალზე, თამარის ხედთან,
ხატებს არც ერთმა არ დააბიჯა, -
პირისპირ დარჩნენ ურჩხულთან დიდთან.

28 ნური ხიმშიაშვილი გახლდათ შავშეთის ბეგი.

მტერმა სოფელი უმაღლ გაწყვიტა,
ხუთი ქალწული დატოვეს მხოლოდ,
სურდათ ფაშისტების ხასად მიერთვით -
თუმც თვითმკვლელობით მოელოთ ბოლო.

ასე შესწირა თავი სოფელმა
სარწმუნოებას - იესოს რწმენას,
და იმ ჟამიდან მოყოლებული
დღესაც აგრძელებს მომხდურთა გვემას.

ხიჭაურისკენ როცა მიდიხარ
ხელმარჯვნივ მოჩანს ცინე-სიმაგრე,
ეს „კავიანის“ ნანგრევებია
არ მოჰკლებია რასაც სიმარდე.

ქვეყნის დამცველნი როგორც ადრე ვთქვით
იყვნენ გონიო, პეტრა, ხიხანი,
სხვა ცინეებიც მათ გვერდით იდგნენ,
მათ შორის იყო მხნე „კავიანიც“.

„კავიანის“ წინ, მოპირდაპირედ,
ჭვანის ცინეა კლდეს აღმართული,
აბა, ვინ მოთვლის, დუშმანს რამდენჯერ
შებრძოლებია მხნედ შემართული.

მარტო ოთოლთა ჭვანის სიმაგრეს
თითქოს მდუმარედ ესაუბრება,
თითქოს ახსენებს ცინეს მის წარსულს
და ჭვანისწყალიც მას უერთდება.

გალმა-გამოღმა მდგარი ციხენი
თითქოსდა ედგნენ ერთმანეთს ფარად,
ატყობინებდნენ მომხდურთა მოსვლას,
ფხიზლად იცავდნენ ხეობას მარად.

◆◆◆

ქალაქ ბათუმის შემოსასვლელთან
მცირე მაღლობი წამომართულა,
„თამარის გორად“ ცნობილ ადგილზე
დღეს ეკლესია ზედ აღმართულა.

ეს ყოველივე უკავშირდება
მეფე თამარის სტუმრობას ჩვენთან,²⁹
რაც ნიშნავს იმას, ხელმწიფე ჩვენი
ახლოს რომ იყო ხალხთან და ღმერთთან!

საწყის-სამანი ჩვენი ქალაქის
აქედან მოდის - ამ ძველ გორიდან,
აქ მდგარ სიმაგრეს ბათუმის ციხედ
იცნობდნენ ერხანს წარსულ დროიდან.

ქრისტეშობიდან - საგარაუდოდ
აღნიშნავს ზოგი მიმომხილველი,
შავი ზღვისპირეთს ჩვენი ქალაქი
დაარსებული არის პირველი.

იმასაც ბჭობენ ამა ადგილას
ჯერ კიდევ ახალ წელთაღრიცხვამდე-

29. XII საუკუნის ბოლოს თამარ მეფე აჭარას წვევია.

მერვე-მეშვიდე საუკუნეში
კოლხნი სახლობდნენ ზღვასთან მისვლამდე.

ქალაქ ბათუმის წარმოშობაზე
დღემდე უამრავ ვერსიებს ვითვლით,
მის გორაკსა და ბებერ ნანგრევებს
იხსენიებენ სხვადასხვა მითით.

უძველეს ძეგლთა ანარეკლები
მიგვანიშნებენ მათ ისტორიას,
რომ წინაპარი იმედოვნებდა,
აქ იქნებოდა კუთხე კოხწია.

მიტომ ბეჯითად იღვწოდა იგი
სამშობლოს შვილი ძველ ეპოქისა,-
ამის დასტურად აქ ამ გორაკზე
სამოსახლოა მისი ყოფისა.

და ტრადიციებს მისდევდა ქართულს,
ლოცულობდა და გუთნისდებობდა,
იესოს რწმენას ნაზიარებსა
ჰქონდა ღმერთისგან კუთხეს შენდობა.

როგორც უკვე ვთქვით, ქართველთა მიწას
მოსდევს ოდიოვან ხვედრი წამების,-
ოდეს ძლიერი კოლხას სამეფო
განდა ზვარაკი მკაცრი ჟამების.

ბოლო ხანებში ისე დაკნინდა,
თითქოს არ ჰყავდათ კოლხებს მონარქი,

გადამთიელებს ჩაყლაპვა სურდათ,
ვეღარ გაეძლო მომხდურს სტომაქი.

დაიშრიტა და უძლური გახდა,
რომაელთაგან უძალ დამარცხდა,³⁰
წასვლა არ სურდა, აქედან „სტუმარს“
აფსაროს ციხეს მტერი მართავდა.

კოლხეთის ზეცას, ერთხანს კამკამას,
უძალ მოედო შაგი ღრუბელი
და გაგხდით კერძი სისხლის მწოგველის
გაუმძღარი, ხარბი წურბელის.

ის არ დაეცა და მკვდრეთით აღსდგა
წინაპრის ხელით მამული ჩემი,
მიტომაც უნდა ვთქვათ დღენიადავ
ამ ქვეყნად ლოცვა ჩვენ გადარჩენის!

ჯერ გორგასალი,³¹ მერე ლეონი³²
ათაგისუფლებს ჩვენს კუთხე-ალაგს,³³
ხოლო შემდეგ აქ არაბთა მოდგმა,
ააფრიალებს ისლამის ალაშს.

30 IV საუკუნე.

31 ვახტანგ გორგასალი მეფობდა (457-502წ.წ.)

32 ლეონ II პირველია, ვინც მეფის ტიტული მიიღო „აბხაზეთში“ მოღვაწეობდა (755-800წ.წ.), აუჯანყდა ბიზანტიელებს და თავი გამოაცხადა დამოუკიდებელ ხელმწიფედ. სატახტო ქალაქად დაიდგინა ქუთათისი.

33 საქართველოზე არაბთა პირველი ლაშქრობა შედგა 642 წელს.

აღმოსავლეთი საქართველოსი
რომ ააოხრა შეძდეგ ჩვენ მოგვდგა,
დასავლეთისკენ გამოემართა,
სურდა შთაენთქა სულ ჩვენი მოდგმა.

თუმცა აფხაზეთს მარცხი იწვინია,
შეძდეგ ის ოდიშს შემოესია,
მერე აჭარა - გურიას მიდგა,
ზურგი გვაქცია მაშინ მესიამ.

დიდი ზიანი ვიწვინეთ მათგან,
ნანგრევეად იქცა მთლად საქართველო,
სასტიკ უღლის ქვეშ ხალხი გმინავდა,
გაუტანელი დაგვრჩა ჩვენ ლელო.

ვეღარ გაუძლო ქართველმა კაცმა
წლების მანძილზე ასეთ მწარე ხვედრს,
გააფთრებული ეკვეთა არაბს
აწვინა მარცხი უსაშინელ ბედს.

ბაგრატ მესამის მეფობის დრო-ჟამს³⁴
ბათომ სავაჭრო ქალაქი იყო,
აზიასა და ევროპას შორის
ზიდის გადაება ახლა მან იწყო.

34 ბაგრატ III სრულიად საქართველოს მეფე (978-1014 წ.წ.).

ბიზანტიელნი ისევ დაბრუნდნენ,
მაგრამ დავითმა, მერე თამარმა
ისევ განდევნეს გადამთიელნი -
და გაინარა ბათომ ქალაქმა.

ამ ორ ხელმწიფის მეფობის ხანამ
მამული ჩვენი გააძლიერა,
სამყაროს თვალში რითაც ქართულმა
ჯიშმა და გენმა ისევ იელვა!

აღმშენებლობით გამოირჩევა
საუკუნენი ორი - ძლიერი,
ტაძრებითა და ეკლესიებით
აჭარამ ჰპოვა სულ სხვა იერი.

ბევრი მათგანი ქვეყნის სამხრეთში
თვით ხანძთელის დროს ნაგები მყარად,³⁵
დღეს სხვა მიწა-წყლის კუთვნილება,
რასაც ქართველი მისტირის მარად.

და მეცამეტე საუკუნემდე
ჩვენი ქვეყანა იყო ძლიერი,
განვითარების ზენიტში იდგა,
მთოთკა მტერი ძალისმიერი.

35 შუა საუკუნეების მონასტრები, ქართული კულტურის მნიშვნელოვანი კერები ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კლარჯეთში (ანლანდელი თურქეთის ტერიტორია) დააარსა სასულიერო მოღვაწემ გრიგოლ ხანძთელმა (VIII საუკუნის დასასრულს), სადაც მოღვაწეობდნენ არსენ დიდი, არსენ საფარელი, ეფრემ მაწყვერელი IX საუკუნე, მაკარი ლეთეთელი. აქ საქმიანობდნენ აგრეთვე მწერლები და კალიგრაფები გიორგი მერჩულე, მოსე ხანძთელი (XI საუკუნე) სტეფანე (XII-XIII საუკუნეები) და სხვები.

შემდეგ მტარვალმა სვარაზმელებმა,
გაუმაძღარმა მონღოლ-თათარმა,³⁶
აიკლო ტურფა მამული ჩვენი,
გააფთრებულმა, ფიცხმა აფთარმა.

თუმც ყაენისგან დრო-ჟამის შემდეგ
მეფე გიორგი იხსნის ქართველ ერს,³⁷
ვისაც „ბრწყინვალედ“ ხალხი შერაცხავს,
ვინც დაამარცხებს ჩვენს მუხანათ მტერს.

მეფემ ქვეყანა ნიკოფსიითგან -
დარუბანდამდის კვლავ აღადგინა,
და სინოპიდან არდაველამდის -³⁸
გავხდით ძლიერნი, ვითარცა წინათ.

სამყარო ისევ ალაპარაკდა
ჩვენი მამულის ძლიერებაზე,
აღმაშენებლის და თამარ მეფის
დიდ შემკვიდრეზე, მის დიდებაზე.

შემდეგ მამულმა სულით ძლიერმა
თანდათანობით დაიწყო რღვევა,
პატარ-პატარა სამეფოებად,
პატარ-პატარა სამთავროებად.

36 XIII საუკუნის ოციანი წლები და XIV საუკუნის დასაწყისი.

37 მეფე გიორგი V ბრწყინვალე მეფობდა (1314-1346წ.წ.).

38 „ნიკოფსია (დღევანდელი ტუაპსე რფრ) დარუბანდი (ქ. დერბენტი დალესტანში, რფრ) სინოპი (ქალაქი თურქეთში შავი ზღვის პირას), არდაველი (ქალაქი ჩრდილო-დასავლეთ ირანში სებელანის ქედის ძირას მდებარე).

საუბედუროდ მეზობლად მდგომი
ამ დროს ეცემა ბიზანტიონიც,
ქრისტიან ქალაქს - კონსტანტინოპოლს³⁹
დაეპატრონა თურქთ მხედრონი.

და მეთექვსმეტე საუკუნეში
სპარსელებსა და ოსმალებს შორის
გაჩაღდა ომი, ჩვენნი მამული
კვლავ იქცა გელად მრავალი ბრძოლის.

ოსმალო როცა ძლიერდებოდა,
ქართველი ერთურთს ებრძოდა მაშინ,-
და რა იხილა ჩვენს შორის შუღლი
მომხდურმა უმაღლ შემოჰკრა ტაში.

ქიშობა არის პირველი მტერი,
მისით ეცემა მთლიანად ერი!

ჯერ ტრაპიზონი აიღო მტერმა,⁴⁰
შემდეგ ლაზეთი სულ მთლად დაიპყრო,
როს მაჭახელას ხეობაც დასცა
ბათომისკენაც გეზი აიღო.

სამხრეთ ნაწილი საქართველოსი
ოსმალთ დაიპყრეს, თუმც გაუძნელდათ,
არც ერთ სოფელს და არც ერთ სიმაგრეს
ხალხი არ სთმობდა სისხლდაუღვრელად!

39 კონსტანტინოპოლს ოსმალოები დაეპატრონენ 1453 წელს.

40 ოსმალოებმა ტრაპიზონი დაიპყრეს 1461 წელს.

როცა ოსმალთ ბათომს მოადგა
ლაშქრით დაუხვდა მხნე კახაბერი,⁴¹
სასტიკ ბრძოლაში ამარცხა იგი
სამარედ ექცა მტერს ბრძოლის ველი.

თუმცა ოსმალომ ისევ ილაშქრა,
მალე დაიპყრო აჭარა ჩვენი,
მაგრამ როსტომმა - მხნე გურიელმა⁴²
მომხდურს წაართვა ბათომის ბჭენი.

გონიოს ციხეს გამაგრდა მტერი
და თავს ესხმოდა ჩვენს ქალაქს ხშირად,
ხელიდან ხელში გადადიოდა -
ეს ყოფა ბათომს გადექცა ჭირად.

და გურიელმა მამიამ ოსმალთ⁴³
კვლავ გამოსტაცა ქალაქი მტკიცე,
ვეთაყვანები მე ისეთ ქართველს
ბათუმის სახელს ვინც დაიფიცებს!

მაგრამ ვერაფერს ვერ გახდა ბოლოს,
თუმცა იმძლავრა კვლავ გურიელმა,
საბოლოოდ კი მაშინ, იმ ხანად
მტარვალმა ბოლოს მაინც იმძლავრა.

41 კახაბერ ერისთავმა 25-ათასიანი ქართული ლაშქრით სძლია ოსმალებს ბათომის მისადგომებთან 1517 წელს.

42 როსტომ გურიელმა ოსმალოს ბათომი 1561 წელს წაართვა.

43 1609 წელს მამია გურიელმა დაიბრუნა აჭარა ოსმალოსაგან მოკვლე დროით, შემდგომ გურიელს დამპყრობელმა მაინც წაჰკვლიჯა აჭარა და ლახეთი.

სამასი წელი აწამა უღვთოდ
ლამაზი კუთხე მტერმა ამჯერად,
ჩემო აჭარავ - მხარეგ ტანჯულო
ძნელია ამის კალმით აღწერა.

ისლამის რწმენას ვინც არ იღებდა
ცოცხალს ტყავს ხდიდნენ, ჯგარზე აცვამდნენ,
აგუზგუზებულ კოცონზე სწვავდნენ
და გამდნარ ტყვიას პირში ასხამდნენ.

ხმლით ნაკუწ-ნაკუწ სჭრიდნენ, თავს ჰკვეთდნენ,
ნამუსს ხდიდნენ და მონებად ჰყიდდნენ,
ხატები, ჯვრები სულ დაიტაცეს,
ეკლესიებსაც ძალუძად მიდგნენ.

ქალაქები და სოფლები ჩვენი
სულმთლად გადასწვეს, გაზი აჩენეს,
ქართველ კაცს ღვინო - ღვთისა სასმელი,
გადააფიწყეს, ძალით აკრძალეს.

ჩაკვდა სიცოცხლე ღვთიურ კუთხეში.
მალე აკნინეს ქართული ენაც,
როგორც უკვე ვთქვით, სარწმუნოებას
უძალ დაუწყეს სასტიკი დევნა.

მერე ურჯულომ თავს მოახვია
აჭარას უცხო ადათი - წესი,
ვერ ამოძირკვა, მაინც მტარვალმა
ქართული ენა, ქართული ფესვი.

რა არ გადახდათ აჭარელ დედებს:
გულმკერდს უბობდნენ, ძუძუებს სჭრიდნენ,
თუმც ქართულ ენას ედგნენ დარაჯად
და მამულისთვის ცრემლებსა ღვრიდნენ.

აჭარელ დედას შიშის ქვეშ თეთრად
რამდენი ღამე უთენებია,
მას დამწუნებულს ქმარ-შვილის ბედით,
ქართული სული უმთელებია!

არ გატყდა დედა, არ მოიდრიკა!
ფარად დაუდგა მშობლიურ ენას!
დღეს ბედნიერი შთამომავლობა
იმას უმადლის ჩვენს გადარჩენას!

ასე გაგრძელდა სამასი წელი ...
ასეთ ყოფაში იყო ქართველი.

ამ დროისათვის დედასამშობლომ
შიდა ომებით დასუსტებულმა
ღვიძლ შვილსა მზერა ვერც კი მიაპყრო
მის მფარველობით ადრე ქებულმა.

საუბედუროდ თბილისიც იყო
ოთხასი წელი არაბთა ხელში,-
დავით მეოთხემ დასძლია მტერი⁴⁴
და გამოიხსნა ქალაქი ჩვენი.

⁴⁴ დავით მეფემ ტფილისი გაათავისუფლა არაბებისგან 1122 წელს.

შიდა ბრძოლებით და თავდასხმებით
შემცირდა რიცხვი მოსახლეობის,
ერის მოსპობის პირად მყოფელებს
არ გვედგა უამი ძველი მხნეობის.

იძულებული გახდა ერეკლე,⁴⁵
რომ მიემართა რუსეთისათვის,
მფარველობის ქვეშ აყვანა სთხოვა -
ქართველთა ერის გადარჩენისთვის.

ხოლო მანამდე ომი დასრულდა
რუსეთ-ოსმალის შორისი ზავით,⁴⁶
რუსეთმა თხოვნას ქართველთ მფვეთა
ამჯერად მტკიცედ აუბა მხარი.

ქრისტიანობას აღარ ვაგნებო
ზავით ოსმალომ პირობა დადო,
აღარც იმერეთს ხარკს არ მოვთხოვო
ირწმუნებოდა სულთანნი „სანდოდ.“

სამხრეთ ნაწილში, როგორც ზემოთ ვთქვეით,
სელიმი გახდათ პირველთაგანი,
ვისთვისაც მარად მამული იყო
დაუსაბამო ბჭობის საგანი.

45 ერეკლე II ქართლ-კახეთის მეფე (1762-1798 წ.წ.).

46 ქუჩუქ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულება დაიდო 1774 წლის 10-21 ივლისს, რითაც დამთავრდა რუსეთ ოსმალის 1768-1774 წ.წ. ომი. საქართველოს ეხებოდა ზავის 23-ე მუხლი, რომლის მიხედვითაც ივულისსმება მეფეების: ერეკლე II და სოლომონ I-ის თხოვნა.

აგონიიდან გამოაბრუნა,
აუძგერა ხალხს მებრძოლი გული,
მომხდურის ტვირთის მოსაშორებლად
შთაბერა ყველას გმირული სული.

უცხოტომლისგან განდგომით იგი
და სამშობლოსკენ უსაზღვრო ლტოლვით,
ასუსტებდა მტერს, ლაზვარსა სცემდა
მის მიერ დგმული ნაბიჯით ყოვლით.

როს ახალციხის ფაშა აჭარას
ხშირად არბევდა და ხალხს ბევრავდა,
მან გადაწყვიტა მტარგალთან ბრძოლა,
ხსნის გზას სელიმი სხვას ვერ ხედავდა.

ყველა კუნჭულში მომხრენი ჰყავდა,
ყველგან ის მებრძოლთ ჯგუფებს რაზმავდა.

სელიმის ბრძოლას შერიფ-ფაშასთან⁴⁷
ოსმალთ სულთანი შორიდან ჭკრეტდა,
და ვინც მათ შორის გაიმარჯვებდა,
ისიც ფაშობას მას უბოძებდა.

საფაშო ტახტზე მარჯვე სელიმი
ორჯერ ავიდა - დაიბყრო იგი,⁴⁸

47 იგულისხმება შერიფ ჯაყელი ახალციხის ფაშა.

48 ახალციხის საფაშო ტახტზე სელიმ ხიმშიაშვილი ორჯერ ამაღლდა
(1803-1809 და 1812-1815წ.წ.)

ქართველ მთავრებთან ურთიერთობდა,
ყველა მათგანის ჰქონდა მას რიდი.

თვით მეფეებთან ჰქონდა კავშირი,
მათთან გააბა მიმოსვლა ხშირი,
ხოლო როდესაც ერეკლე მოკვდა,-
ტფილისს ჩავიდა ხიმშიაშვილი.

ქართველთ მეფენი ხიმშიაშვილში
მამულისათვის მებრძოლს ხედავდნენ,
რომ საუკუნო მიზანს ქართველთა
ის რეალობად გამოჰქედავდა.

სელიმი იყო ენერგიული
მანვილ გონებით ცნობილი კაცი,
მოთარეშენი ალაგმა ბევრი
და ამის გამო ყვარობდა მრევლი.

ქვეყნის სამხრეთის ფეოდალებში
შულღსა თესავდა ოსმალთ სულთანნი,
რომ ყოფილიყო მტრობა მათ შორის
აქ ეთარეშა კაცსა სხვა გორის.

აქა მცხოვრები მის ნარჩევ ფაშებს
თავის მხრივ ხშირად უჯანყდებოდა,
ხალხის რჩეულის წინ წამოწევას
ზოგჯერ სულთანიც ურიგდებოდა.

ხიმშიაშვილებს უჭერდნენ მხარსა
საათაბაგოს სხვა არვინ სურდათ,

სულთანს თუმცა ძლიერ ბრაზობდა
ვერ უბრუნებდა აქაურთ სურდას.

ბრძენი სელიმის დიდი ღვაწლია
ამ დროს ლეკების სვლა რომ შესუსტდა,
ციციშვილმაც კი თავის მადლობა⁴⁹
ჩვენს გმირს წერილით დაუდასტურა.

სოლომონ ბირგელს ჰქონდა განზრახვა⁵⁰
შაგზღვისპირეთის თურქთაგან დახსნა,
ექვსი ათასი ჯარით დაიძრა,
მტრის ურდოებთან მან ომი გახსნა.

გზად გურიელი შემოიერთა
და ქობულეთის ციხე აიღეს,
შემდგომ ჩაქვისკენ დაიძრნენ ერთად,
იქაც ოსმალნი უმაღ აიკლეს.

თვით ბათომამდე მივიდა მეფე
და მედგრად ოსმალთ უღეტას შეუდგა,
თუმც ციხისძირთან უკან მიმავალს,
უსაშინლესი ჟამი დაუდგა.

გადაეყარა საფარს მტერისას,
ბევრი ერთგული კაცი დაკარგა,
ვერ შეურიგდა ეგზომ მწარე მარცხს
და ვერაფერმა ვერ გაახარა.

49 რუსთა ხელმწიფის მაღალჩინოსნიანი წარმომადგენელი, მთავარმმართველი.

50 სოლომონ I იმერეთის მეფე (1752-1784 წ.წ.).

მაღლე წავიდა წუთისოფლიდან
მამულიშვილი შეუბოგარი,
დაკრძალეს გელათს, მთავარ ტაძარში,
მტრებთან ბრძოლაში დაუზოგავი.

მაღლე ერეკლეს „ტრაქტატი“ რუსმა⁵¹
„ქვეშევრდომობის ნოტიო“ შეცვალა,⁵²
„მფარველობითა“ ხელშეკრულებამ
ასე ამგვარად სახე იცვალა.

საათაბაგოს ხსნა ბეგს ფარულად⁵³
რუსთ დახმარებით მონდომებია
და ამის შემდეგ რუსებთან ხშირად
მიწერ-მოწერა მას ჰქონებია.
რუსთ სარდლობასაც სელიმისათვის
თვით გენერლობაც უბოძებიათ.

რუსეთ-ოსმალის ფიცხელ ომის წინ⁵⁴
ავადმყოფობა მოიმიზეზა,
რუსთან კაცშირი გააბა უმაღ,
ოსმალთ მიუდგა ვითარცა სტუმარს.

რუსეთის ჯარი ყარსს რომ უტევდა,⁵⁵
ხიმშიაშვილი სულთანს განუდგა,

51 ტრაქტატი დაიღო 1783 წლის 24 ივლისს ქალაქ გეორგიევსკში.

52 1800 წლის 22 დეკემბერს ხელი მოეწერა რუსეთთან ქართლ-კახეთის შეერთების მანიფესტს.

53 ივლისისხმება სელიმ-ბეგ ხიმშიაშვილი.

54 რუსეთ-ოსმალეთის შემდგომი ომი (1806-1812 წ.წ.).

55 1807 წელს ყარსთან გაჩაღებულ ბრძოლაში არ მონაწილეობდა.

რუსთ წარმატებას შეუწყო ხელი -
ბოლოს მტარვალის გახდა ის მტერი.

ნიმშიაშვილის მეთაურობით
საათაბაგო მზად იყო მთელი,
შეერთებოდა დედა სამშობლოს –
ერთობლივ ძალით დაემხოთ მტერი.

თუმც შეთანხმების პროცესში მყოფმა
რუსეთის მხარემ დაიგვიანა,
და ისარგებლა ჯაყელმა ამით,
დადგა იდეის ჩაფარდნის უამი.

სამხრეთ ნაწილი ჩვენი მამულის
რუს გენერლების შეცდომის გამო
ვერ შეურთდა დედასამშობლოს
და გადაიდო ეს სამომავლოდ.

თუმც გენერლები მეფის რუსეთის
დაპირებებით სელიმს კგებავდნენ,
მაგრამ თუ საქმეს დასჭირდებოდა
მოკავშირესაც კი ვერ ხედავდნენ.

ხოლო ტორმასოვს ნიმშიაშვილთან⁵⁶
ანგარიშები ჰქონდა პირადი,
რადგან სოლომონს იმერთა მეფეს⁵⁷
თავისთან მისცა თავშესაფარი.

56 მთავარმართებელი ტფილისში დანიშნული იქნა 1809 წლის 5 მარტს
რუსი ხელმწიფის მიერ.

57 სოლომონ II იმერეთის მეფე (1789-1810 წ.წ.).

იმპერატორთან მოხსენებებში
ის მეამბოხედ სელიმს ნათლავდა,
და შეთანხმებაც გაჭიანურდა,-
შემდეგ დამარცხდა შერიფ-ფაშასთან.⁵⁸

ამასობაში მეომართ შორის
მოულოდნელად დაიდო ზავი,⁵⁹
სელიმი სულთნის პირისპირ დარჩა -
ისევე დაუდგა მას უპაი ავი.

რუსთან საეჭვო ურთიერთობას
მალე ხონთქარმა ფარდა ახადა,
და ახალციხის ფაშა - სელიმი
მან „მოლაღატედ“ გამოაცხადა.

ბრალს სდებდნენ კიდევ საქართველოსთან
მჭიდრო კავშირს და ურთიერთობას,-
სიკვდილით დასჯა არგუნეს მიტომ
ვერ გაამართლა ვითომაც „ნდობა“.

და ბაბა-ფაშას მეთაურობით
ოსმალთა ხირხათს გამოემართა,

58 1812-1814 წ.წ. სელიმ ხიმშიაშვილს სისხლისმღვრელი ბრძოლები ჰქონდა შერიფ ჯაყელთან, მაგრამ 1815 წლის გაზაფხულზე უკან დაიხია და ახალციხის ფაშად ეს უკანასკნელი დაჯდა.

59 1812 წელს დაიღო რუსეთ-ოსმალთა ზავი ბუქარესტში, რომელიც მეომარ მხარეებს შორის ახალ ურთიერთობას ადგენდა. ეს კი სელიმის მოქმედებას ხელს უშლიდა. საერთოდ უნდა ეცნენ, რომ მეფის რუსეთს არ უნდოდა აჯანყებულ ფაშებთან ურთიერთობის დამყარება, რადგან ის ხედავდა, რომ პროგრესული ფაშები ეროვნულ იდეებზე იდგნენ.

და კარს მიადგენ ისე სელიმსა⁶⁰
თითქოს მომხდურის რამე ემართა.

გააფთრებული ებრძოლა ფაშას -
არ შეაშინა მტერთა სიმრავლემ,
ბევრს გაუთხარა იქვე სამარე-
ვეღარ დასძლია მტერმა სიმაგრე!

მაგრამ ვაი, რომ საუბედუროდ
უახლოესმა თანამებრძოლმა -
ციხის უფროსმა გასწირა იგი
და ტყვედ ჩაიგდეს ხიმშიაშვილი.

და მოხდა ფაქტი ისტორიული.
და მოხდა ის, რაც ყოველთვის ხდება,
შიგნიდან გატყდა ციხესიმაგრე,
კაცურ ნორმებში რაიც არ ჯდება.

მოღალატე არც მტერმა დაინდო,
ჯორზე მიბმული კლდეს გადაჩეხა,
რენეგატი რომ სანდო არ იყო,
მტერი მიტომაც დაეცა მენად.

სამი დღე თუმცა აწამეს გმირი,
უდრეკი დარჩა სიკვდილის წინაც,

60 1815 წლის გაზაფხულზე არზრუმის ახალმა სერასკირმა ფეხლევან ბაბა - ფაშამ 15-ათასიანი ლაშქარი შეაგროვა და თავს დაესხა „განსაკუთრებით გამაგრებულ“ თავის მამულში, ხიზანის ციხეში ჩაკეტილ ს. ხიმშიაშვილს. სელიმმა დიდი დანაკლისის ფასად უკუაქცია მტრის ჯარი, რომელიც რამდენჯერმე დაესხა თავს აღნიშნულ ციხეს.

1815 წლის 31 მაისს სელიმ ხიმშიაშვილი შეიპყრეს, ხოლო 3 ივნისს თავი მოჰკვეთეს სოფელ ბაკოსთან „სერიყანას“ ფერდზე. დაკრძალულია სოფ. ნიგაზეულში (შუახევის რაიონი).

თენგიზ ცეცხლაშვილი

თავაწეული შეხვდა აღსასრულს
უდრეკი იყო ვითარცა რკინა!

„მე თავს მჭრით, მაგრამ გეტყვით ურჯულოთ,
რომ გურჯისტანი თქვენ არ შეგრჩებათ,
ამის ხსოვნას მე შეიღებხს გუტოვებ“...
ეს თქვა და მტარგალს ჯიქურ შეხედა.

სამშობლოსათვის განაწამებმა,
მადლა ლაჟვარდ ცას ახედა შემდეგ,
იმ რწმენით მოკვდა ეს თავდადება
გამოიღებდა უეჭველ შედეგს!

ნიმშიაშვილის სიკვდილის შემდეგ
უფრო გაწვავდა კვეთება მტერთან,
ჯალათების წინ ნათქვამმა სიტყვამ
მიანხლოვა სელიმი ღმერთთან.

აჯანყებულებს ხელმძღვანელობდა
ნიმშიაშვილის შვილი ანმედი⁶¹ –
მამისებრ მომხდურს ებრძოდა ისიც,
არ მოუდრიკა მტარგალსა ქედი.

61 1816 და 1819 წ.წ. ახმედ ნიმშიაშვილმა ორი დიდი გამოსვლა მოაწყო, მთელი სამხრეთ საქართველო აუჯანყდა სულთანს. 1844 წელს, შავშეთში, აჭარაში, იმერხევში, ფოცხოვში, ქობულეთსა და სამხრეთ საქართველოს სხვა რაიონებში დიდი აჯანყება მომხდარა აბდი-ბეგის შვილის სელიმ-ბეგის მეთაურობით, რომელიც 15 წლის გახლდათ.

ოსმალთა მიერ დევნილი ხალხი
თავს აფარებდა მთასა და ტყეში,
მოულოდნელად თავსა ესხმოდნენ,
და აყენებდნენ მომხდურს შავ დღეში.

ერთი ასეთი რაზმის უფროსი
ახმედ კიკნაძე - ქედელი იყო,⁶²
ასკაციანი შემდგარი ჯგუფით
ოსმალთ შემუსრვა რომელმაც იწყო.

ტყვეების სყიდვას მარად ებრძოდა,
ღარიბთა გახლდათ იგი მფარველი,
ბევრი სიმღერა მასზე შეუთხზავთ -
კეთილშობილი იყო ქართველი!

მისებრ ყიზედ დვალს და ჩახალოღლის⁶³
მტერი უფროსობდა - ერიდებოდა.

ამასობაში მალე ახალი
რუსეთ-ოსმალის ომი დაიწყო,⁶⁴
რაიც დასრულდა რუსთ გამარჯვებით,
ორ მხარეს შორის ზავი დაიდო.

62 ახმედ კიკნაძე იყო სოფელ კიბეს (ქედის რაიონი) მცხოვრები.

63 ზემო აჭარის მცხოვრებლები.

64 რუსეთ-ოსმალის ახალი, რიგით მეორე ომი დაიწყო 1828 წელს და შეწყდა 1829 წლის 2 სექტემბერს, რის შედეგაც მათ შორის დაიდო ადრიანოპოლის ხელშეკრულება. ამ ხელშეკრულებით რუსეთის მფლობელობაში გადავიდა ანაპა, ფოთი, ახალციხე და ახალქალაქი, აგრეთვე რუსეთის ფლოტს შავი ზღვის ყველა ნავსადგურში თავისუფალი მიმოსვლის უფლება მიენიჭა. ამასთან ერთად ოსმალეთს დაეკისრა 11,5 მილიონი დუკატის გადახდა კონტრაბუციის სახით. აქედან გამომდინარე ნაწილობრივ ახლა საქართველოს მიზანი.

ამ სისხლის მღვრელი ომის შედეგად
ნაწილობრივად განხორციელდა
დედასამშობლოს დიდი მიზანი -
მცირე ნაწილი შემოიერთა.

ამასობაში ზავი დაირღვა,⁶⁵
ისევ დაიწყო მათ შორის ომი,
ქართველი ხალხი თავის მიწა-წყალს
მტრისგან იცავდა ყოველგვარ ზომით.

რუსებთან ერთად, თავგამოდებით
იბრძოდა ხალხი და მილიცია,⁶⁶
ამ სასტიკ ომში ბევრმა ქართველმა
თავი გმირობით გამოიჩინა.⁶⁷

ქორ-ხუსეინ-ბეგ ხიმშიაშვილი
ოსმალის რეჟიმს მედგრად ებრძოდა,
ძმათ გაათათრებას ის არ ჰგუობდა
თუმც ამის გამო რისხვა ელოდა.

65 1853 წელს ისევ განახლდა რუსეთ-ოსმალის რიგით მესამე ყირიმის ომი, რომელიც დამთავრდა 1856 წლის 30 მარტს. მეომარ მხარეებს შორის ზავი პარიზში დაიდო. რუსეთმა დაკარგა სამხრეთ ბესარაბიის ნაწილი, იგი იძულებული იყო უარი ეთქვა ასევე ღუნაის სამთავროებზე, ოსმალეთში მცხოვრებ მართლმადიდებელ ქრისტიანებზე მფარველობის უფლებების პრეტენზიებზე, ოსმალეთს დაუბრუნდა ყარსი, ფოცხოვი და სხვა.

66 გურიის მილიცია ლაშქრობის დროს იქცეოდა ღირსეულად და კეთილშობილურად, როგორც რევულარული შენაერთი.

67 ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლებში თავი გამოიჩინეს გენერალმა ანდრონიკ-აშვილმა, ჯანდიერმა, მიხეილ ციციშვილმა, გიორგი მაჩაბელმა, ნიკო ჭავჭავაძემ, გიორგი ერისთავმა, გურიელთა ოჯახის წევრებმა და სხვებმა. ასევე ქორ-ხუსეინ-ბეგ ხიმშიაშვილმა. იგი მეტად უშიშარი რაინდი ყოფილა. მთელი აჭარის ხეობა ოსმალეთის რეჟიმის წინააღმდეგ აამხედრა. ის ყოველნაირად უშლიდა ხელს აჭარის მოსახლეობის გამუსლიმანებას. თუმცა შეუპყრიათ, მაგრამ ყარსიდან გამოქცეულა და კვლავ დაუწყია ბრძოლა, ქედის ახლოს, ღალატით დაუტყვევებით და სტამბოლს სიკვდილით დაუსჯიათ.

რუსეთ-ოსმალის ახალ ომის წინ
ქვეყნის სამხრეთში აჯანყდა ხალხი,
შერიფი იყო ბაბუას მეგვლე
ვინაც შემოსა მომხდური თაღნით.

როგორც ზემოთ ვთქვეით, ბადიში იყო
ბაბუასავით შეუპოვარი,
ტრადიციების გამგრძელებელი,
მართლაც ვაჟკაცი, სწორუპოვარი.

აჯანყებულებს დიდ დახმარებას
გმირი ემრულას მამა უწევდა,
ემრულა იყო კაცი ისეთი⁶⁸
ხალხის გულისთქმას ვინაც იგებდა.

გლეხი კაცისგან ძალით წანაგლეჯს
ფულს და საქონელს - მდიდარს ართმევდა
და განაწამებ დაჩაგრულ გლეხებს
ნაშრომს, ნაოფლარს უკან აძლევდა.

დიდხანს ებრძოდა ემრულა ოსმალთ,
ადარ იშლიდა მიწნისკენ სრბოლას,
ხოლო, როდესაც რუსს შეგუერთდით
იგი შეუდგა ცარიზმთან ბრძოლას.

⁶⁸ ემრულა მალქეაძის მამა – დიობანის – ქიბარ-აღას სახელით იყო ცნობილი. გ. ყაზბეგის წიგნით იგი იყო შავშეთის მცხოვრები.

ემრულა მალქეაძე გაზეთ „კავკაზში“ მოთავსებული ცნობის მიხედვით 1880 წელს 5 ამხანაგთან ერთად დაუპატიმრებიათ. გადმოცემის მიხედვით იგი 1885 წელს ქუთათისის ციხეში გარდაიცვალა.

იმ ხანად ბათომ-ქალაქი იყო
უბრალო დაბა-ჭაობიანი,
ოსმალის გარდა, ნორმალურ სახლ-კარს
აქ ვერ ნახავდა ადამიანი.

თუმც საქართველოს ჩემი აჭარა
დიდი ხნით იყო მოშორებული,
მამულისაკენ სწრაფვით ეს კუთხე
მარად-უამს იყო მოწოდებული

და აქაური როგორც ყოველთვის
მომემს ხვდებოდა კეთილი გულით,
არ ივიწყებდა მშობლიურ ენას,
მუდამ ქართული ედგა მას სული!

თერგდალეულნი იმას ჩიოდნენ
ჩვენ მამულს უამი რომ ედგა ძნელი,
რომ ოსმალთაგან გამოსახსნელად
ვერ გაუწოდეს აჭარას ხელი.

დიდი ილია ძლიერ ნატრობდა
ქვეყნის სამხრეთის შემოერთებას,
გამოჭედავდა რაც უცილობლად
ქართველთ ერთიან სულისკვეთებას.

იმ დროს ქართველი პატრიოტები
გულის კარნახით და სულის ნებით,
მთელი არსებით შეპყრობილ იყვნენ
ჩვენი მამულის გამთლიანებით.

მათგან მამულის სამხრეთ ნაწილში
ომის წინ ბევრმა იმოგზაურა –
კერესელიძემ, მესხმა, ყაზბეგმა,
მეფარიშვილმა და წერეთელმა,
გურიელმა და ბაქრაძემ – სხვებმაც
რაც იცის კუთხის ბარმა და მთებმა.

ფიცხელ ომისთვის გააფთრებული
ჩემი აჭარა ემზადებოდა,
ნიმშიაშვილის მეთაურობით-
მტერს ღირსეულად რომ დახვედროდა!

შერიფთან ხშირად ჩამოდიოდნენ
პატრიოტები საქართველოდან,
როცა მტრებისგან ფარულად იგი
აქ აჯანყებას ხელმძღვანელობდა.

ბევრგან ხდებოდა მსგავსი გამოსვლა
ქობულეთსა და ახლო სოფლებში,
ლაზისტანსა და ზემო აჭარას
არც სხვები იყვნენ ამ მხრივ თბლებში.

თვით ოსმალეთში ამ პერიოდში
გული სხვაგვარად ფეთქავდა ხალხთა,
სულთნის უღლიდან დაღწევა სურდათ,
ვერ აეტანათ ოხვრა და ტანჯვა.

სწორედ რომ ამან განაპირობა
რუსეთ-ოსმალის ომის დაწყება,

მეფის რუსეთმაც არ დააყოვნა,
ქართველთან ერთად თავზე დაესხა.⁶⁹

და ყარს-არზრუმის მისადგომებზე
მეგრელთ ლაშქარი იბრძოდა მედგრად,
მას მიუძლოდა წინ ჭაგჭაგაძე,
ვინაც მეომრებს სულ გვერდში ედგა!

ბრძოლებში ბევრმა გასწირა თავი,
რომელი ერთი დაგასახელო:
მუსხელიშვილნი, აბაშიძენი,
ორბელიანნი, თუ ჯორჯაძენი,
ამილახვარი, ამირეჯიბი,
ვინც ასახელა ქართული გენი.

მტერს რისხვად ედგნენ რუსებთან ერთად
გურულ-იმერთა, აფხაზთ ლაშქრები,
ხელჩართულ ბრძოლით, ერთიან ძალით
რომ დაიფრინეს ოსმალთ ფაშები.

ამილახვარის ცხენოსანი და
ამირეჯიბის ფენოსანთ ჯარი.
თავგამოდებით ებრძოდა ოსმალთ —
არ დააცალა დადგომა დარის!

რუსებთან ერთად ბულგარელებსაც
ბრძოლაში ედგა გვერდით ქართველი
და წერეთელის თავდადებისთვის⁷⁰
ერთ სოფელს არქვეს მისი სახელი.

69 1877 წლის 12 აპრილს დაიწყო რუსეთ-ოსმალეთის რიგით მეოთხე ომი.

70 ალექსი წერეთელი იბრძოდა მოხალისედ. მის პატრივსაცემად ერთ-ერთ სოფელს დაერქვა წერეთელოვი.

ქობულეთსა კი როცა მტარვალთან
გაჩადებული იყო ბრძოლები,
გურიისა გზით რუსთა ბანაკში
გადადიოდნენ აქა მცხოვრებნი.

ერთი ასეთი იყო ჭყონია,⁷¹
ვინც თავის რაზმით რუსთან მივიდა,
ოსმალოებთან ბრძოლებში შეძლეგ
თავი ვმინობით გამომიჩინა.

რუსთ ხუცუბანი აიღეს მალე,
მუხაესტატე და სხვა სოფლები,
თუმც ციხისძირმა ბევრი იმსხვერპლა,⁷²
ბევრის შვილები დარჩნენ ობლები.

დიდი ბრძოლები ჩატარდა ზღვაზეც,
რუსებმა აქაც მოიგეს ბრძოლა
და მაკაროვის გამომჩინაზე⁷³
აუტყდებოდა ოსმალთ ფლოტს თრთოლა.

ამ უმძიმეს დროს ჩვენს აჭარაში
ცხოვრება გახდა აუტანელი,

71 ყურშუმ-ალა ჭყონია თავისი რაზმით (დაახლოებით 150 კაცი) შეუერთდა რუსეთის ჯარს. სოფელი ქობულეთი მთლიანად გადავიდა რუსთა მხარეს (სულ 60 კომლზე მეტი). მათ შორის: დედე-ალა ნიჟარაძე, ესედ-ალა წილოსანი, ისმაილ-ეფენდი მჟავანაძე, შირინ-ალა ინაიშვილი, ახმედ-ალა გუგუნაძე, ალი-ალა შაქარ-ოღლი (შაქარიშვილი), სეფერ-ალა ჭყონია და სხვები.

72 ციხისძირი მიუვალი ადგილი გახლდათ, პირდაპირი იერიშით მისი აღება ძნელი იყო, ზღვიდან იცავდა სამხედრო გემებიც, ამიტომ 1878 წლის 18 იანვარს ციხეზე მიტანილი რუსთა იერიშები უშედეგოდ დამთავრდა, რასაც 1000-ზე მეტი მეომარი შეეწირა. ამ ბრძოლაში დაიღუპა გენერალი შერემეტევი.

73 რუსეთის ფლოტის სარდალი ს.ო. მაკაროვი.

განადგურდა და სულ გალატაკდა
მოსახლეობა განაწამები.

ამას დაერთო ზედ მალარია
და ხალხს ამ სენმა ხელი დარია.

◆◆◆

ნიშნიაშვილის ჩანაფიქრები
რუსთა სარდლობას ხშირად შეგელოდა,
ისინიც ნდობდნენ მის მოსაზრებებს;
რაც მათ წინსვლაში ეხმარებოდა.

შერიფმა იმათ ფარულად ამცნო
ქვეყნის სამხრეთში - აჭარის მხრიდან
შემოსვლა მათი უსაფრთხო იყო
და რუსის ჯარმაც შემოსვლა იწყო.

რუსებისათვის ცნობილი იყო
აჭარელ კაცის სულისკვეთება,
ოღონდაც დედას დაბრუნებოდა
თავს ანაცვლებდა ხმალოთა კვეთებას!

ბურ-მარილით და სურსათ-წორაგით
რუსთ გამოჩენას ხალხი ხვდებოდა,
საქართველოსთან შეერთებისთვის
ნეტავ რომელი არ მოკვდებოდა.

მალე გაუგეს შერიფს ღალატი,
იცდილეს მისი ხელში ჩაგდება
ქალაქ ბათომში მიიხმეს იგი,
გერ პატიობდა მტერი აგდებას.

ეს ჩანაფიქრი ოსმალთს სულთანს
ხიმშიაშვილმა უმაღლ გაუგო,
ახალციხისკენ წავიდა იგი,⁷⁴
მტარვალმა მახე ვეღარ დაუგო.

თვით ნური-ბეგმა შავშეთში მყოფმა
სულაც გზა უხსნა რუსეთის ჯარებს,
თავისი რაზმი სახლში გაუშვა,
იმპერატორის გავიდა მხარეს.

რა იგრძნო მარცხის მოახლოება
ოსმალთ მსოფლიოს ქვეყნებს მიმართეს,
რათა დაედოთ ამ ომში ზავი,
ეშუამდგომლათ რუსთა წინაშე.

მაღე დაიდო „ნანატრი“ ზავი,⁷⁵
თურქს აზრზე მოსვლა ვინლა აცალა,
ერთ-ერთი მუხლით მათ დაეგალათ
რომ დაეცალათ უმაღლ აჭარა.

და პორტო-ფრანკოდ გამოაცხადეს
ხელშეკრულებით ბათომი ჩვენი,⁷⁶

74 შერიფ ხიმშიაშვილი თავისი ოჯახით რუსეთის მხარეს გადავიდა 1878 წლის 30 აპრილს.

75 1878 წლის 3 მარტს სან-სტეფანოში დაიდო ზავი რუსეთ-ოსმალთს შორის. ზავის ერთ-ერთი მუხლით ოსმალთა ჯარების მიერ დაუყოვნებლივ უნდა ყოფილიყო დატოვებული ბაიაზეთი, ციხისძირი, ქობულეთი, შავშეთი, ლაზეთი და ეს ტერიტორიები უნდა დაეკავებინა რუსთა ჯარს.

76 1878 წლის 13 ივნისს ბერლინში შედგა კონგრესი, სადაც ბათომი გამოცხადდა პორტო-ფრანკოდ (თავისუფალ ნავსადგურად). იგივე დოკუმენტი აღგენდა აჭარიდან ოსმალეთში მუჰაჯირად წასვლის ვადასაც - 1879 წლის თებერვლიდან 1882 წლის იმავე პერიოლამდე.

**ტფილისის ჩაეკრა გულში აჭარა⁷⁷
მამულის ფარი და დამამშვენი.**

**ნიშნიაშვილმა რუსებთან ერთად
ოსმალთ თარეში ასე ალაგმა,
კვლავ გაიბრწყინა ქართულ წიაღში
მტრისგან უძლევემა წმინდა ალაგმა!**

**ნიშნიაშვილის ნამოღვაწარი
რუსთა მთავრობამ უმაღლ აღნიშნა –
და გენერლობა მას მიანიჭა
გამჭრიახობის, მტრის ძლევის ნიშნად.**

**ბევრი გოლგოთა გადაიტანა
ვეროს დააკლო სიმძიმემ წელთა,
როს სანუკვეარი მიზანი ახდა
მანაც იხარა ყველასთან ერთად.**

**თუმც მამა მალე მოუკვდა შერიფს,
დედამ ობლობა არ დაამჩნია, –
დუდი-ხანუმი ის ქალი იყო,⁷⁸
ვინც ქარაშოტი ბევრი დასძლია.**

77 1878 წლის 20 აგვისტოს რუსეთის ჯარი შემოვიდა ბათომში ქობულეთის მხრიდან, ხოლო ართვინიდან და ზემო აჭარიდან გენერალ კომაროვის ჯარები გამოჩნდნენ კახაბერში.

ბათომის გადაბარების ცერემონია მოხდა ე.წ. „სარიეს“ (ყვითელი წყალის) ციხესთან, ყოფილ „მაიაკთან“.

31 აგვისტოს ოსმალეთის უკანასკნელი გემი გავიდა ბათომის ნავსადგურიდან.

78 აჭარაში ყველაზე დიდი და მნიშვნელოვანი აჯანყება მოხდა 1844 წელს, რეკრუტის შემოღების გამო, რაც გადასახადის გაღიძებას ნიშნავდა ოსმალეთის ხელისუფლების მხრიდან. აჯანყება აჭარლების სასარგებლოდ დამთავრებულა. აჯანყებულებსა და სულთანს შორის მომრიგებელთა როლში გამოსულა დუდი-ხანუმი ბეჟანიძე – შერიფ ნიშნიაშვილის დედა.

გონიერი და მებრძოლი იყო,
მიტომაც სძლია წყევლიადი ბნელი,
მას წელზე ერთყა ხმალი, რომელიც
იყო ნაკეთი მისივე ხელით.

მისივე ხელით ნიგვზის ხისაგან
ჰქონდა აგეჯი დამზადებული,
ძველს და დრომოჭმულს ებრძოდა ადათს
კაცი დიადი, კაცი ქებული.

რუსთა მეფესთან, იქ პეტერბურგში,
გადაიტანა როგორც სახადი,
მართლმადიდებლურ გარემოცვაში
გადააფიწყდა სულაც მაჰმადი.

და მონათლა ქრისტიანულად,
თვით მეფე იყო ნათლია მისი,^{78ა}
სულით ხარობდა ჰაჰათა რწმენის
კვლავ დაბრუნების რომ განდა ღირსი.

შერიფის ღვაწლი - ნაამაგარი
მუდამ დარჩება დაუგვიწყარი!

დედასამშობლო გაერთიანდა
ამიერიდან ვიყავით ერთად,
თუმც კიდევ გვქონდა მტერთან საბრძოლი,
ჩავღექით მწყობრში ბედნიერ ერთა.

^{78ა} რუსთა ხელმწიფე - ალექსანდრე II.

და საქართველოს პატრიოტებმა
გამარჯვების დღე მაშინ აღნიშნეს,
მუხრან-ბატონის დიდ სასახლეში
ერთად თავმოყრა როცა დანიშნეს.⁷⁹

„ვეფხისტყაოსნის“ ზეპირად მცოდნემ
ბეჟანიძემ იქ სიტყვა წარმოთქვა,⁸⁰
რომლის ბაგეებს იმ დროებაზე
ძმათა შემძვრელი ფრაზა აღმოხდა.

„ოქვენა ხართ ჩვენი უფროსი ძმები,
ჩვენ დაკარგულნი დღეს დაგებრუნდით,
გვიძმეთ, მოგვხედეთ და გვიპატრონეთ,
ერთგულებას კი ჩვენ დაგიმტკიცებთ!“

და ფეხზე დადგნენ მოღვაწეები,
ქართული სკოლაც გახსნეს პირველი,⁸¹

79 1878 წლის 20 ნოემბერს ქ.თბილისში პატივსაცემად აჭარის დე-პუტაციას გაუმართეს ბანკეტი მუხრან-ბატონის სასახლეში. ესწრებოდნენ: დ.ციფიანი, გრ.ორბელიანი, აკ.წერეთელი, პ.უმიკაშვილი, სერგეი მესხი, გ.წერეთელი, (არ ესწრებოდა ი. ჭავჭავაძე საპატიო მიზეზის გამო), შერიფ ნიმშიაშვილი, პუსეინ-ბეგ აბაშიძე, ჰასან-ბეგ ბეჟან-ოღლი, სული-ბეგ-ზადე მაჭახლეი, აჰმედ-ეფენდი ხალვაში (მარადიდელი), ნური-ბეგ ნიმშიაშვილი (შავშეთიდან), ოსმან-ალა მაქრიალელი (გონიდან), ემინ-ეფენდი მუფთი-ზადე (არტანუჯიდან), მუფთი-ეფენდი სურმანიძე (ქედიდან), მუფთი ეფენდი საღის-ეფენდი-ზადე და სხვ.

80 ხუსეინ ბეჟანიძე წვეულებაზე იყო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს დეპუტაციის ხელმძღვანელი, იგი გახლდათ ჩაქვიდან.

81 1881 წელს ბათუმში ილია ჭავჭავაძის უშუალო ხელმძღვანელობით დაქირავებულ სამოთახიან შენობაში გაიხსნა პირველი ქართული სკოლა.

მისთვის ნაკვეთი ვინაც გამოჰყო
ერისკაცები იყვნენ ძირძველი.⁸²

ნანეიშვილი პირველი გახლდათ⁸³
ქართული სკოლის მასწავლებელი,
აქ ყოველივეს ხელმძღვანელობდა
დიდი ილია საჭეთმბყრობელი!

იმ მხარეს, სადაც იშვა რუსთველი,
„ვეფხისტყაოსნის“ ვინც დამწერია,
ასეთი მოდგმის ხალხს ამა ქვეყნად
გადაშენება არ უწერია!

და ყოველივე ეს ცხადში ახდა!
ბევრი მოღვაწის სულისკვეთებით,
მართლაც კულტურის ამ სამჭედლოში
ისევ გაბრწყინდა აჭარა ჩემი.

დღეს კი ერთ-ერთი მოწინავეა
ეს ჩემი კუთხე საქართველოსი,
და გულით ვხარობ, რომ შვილი მჭვია
მართლაც კულტურის ამ სამჭედლოსი!

82 ხუსეინ-ბეგ აბაშიძემ ქალაქ ბათომში პირველი ქართული სკოლის გასახსნელად საკუთარი მიწის ნაკვეთი გამოჰყო, იყო დიდი მეცენატი. ქალაქ ბათომის თვითმმართველობის პირველ სათათბიროში იგი მის მმასთან იბრაიმთან ერთად არჩეული იყო ხმოსნად თერთმეტ ქართველთა შორის. ხუსეინ აბაშიძე დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. ჰქონდა სამხედრო განათლება და გენერლის (ფაშა) წოდება. მას დიდი ღვაწლი მიუძღვის სამშობლოს წინაშე რუსეთ-ოსმალის 1877-1878 წლების ომის დროს.

83 ალექსანდრე ნანეიშვილი დანიშნული იყო დიდი ილიას რეკომენდაციით.

როგორც უკვე ვთქვით, რუსთ დახმარებით,
შემოფიერთეთ ჩემი აჭარა,
მაგრამ დაიწყო მუჰაჯირობა
ხალხს შაგი დღენი რამაც აჰყარა.

ხელშეკრულების გაფორმებამდე
მოსახლეობა გარიყეს შორით,
ოსმალთ ამით არ მშვიდდებოდა,
სულს უხუთავდნენ, აავსეს ჭორით.

მოლა-ხოჯები ამას ყვიროდნენ
“ – არ შეიძლება რუსთან დარჩენა,
გაწყევლინებთო იმპერატორი
პირსისხლიანი თავის გაჩენას.

თქვენი აქ ყოფნა არ შეიძლება
მუსლიმანები რადგანაც ხართო,
და ვინც დარჩება ქრისტიანებთან
ველარ შეაღებს სამოთხის კარსო.“

სულთნის მთავრობა ხალხს ჰპირდებოდა
„ოქროს მთებსა“ და კარგ, ლაღ ცხოვრებას,
საუბედუროდ, აჰყვა მათ ბევრი,
სულ დაუბნელდათ საწყალოთ გონება.

თავად რუსებიც ხელს არ უშლიდნენ
ავიტაცციას მუჰაჯირობის,
თავისებური ახსნა გააჩნდა
ამ გამოვლენას მათი „ზრდილობის“.

ეს ემთხვეოდა რუსთ ინტერესებს,
რიდი არ ჰქონდა ვისაც არც ვისი.

გადასახლებულ მიწაზე სურდა
ესახლებინა ხალხი თავისი.

პატრიოტები ჩვენი ქვეყნისა
რუსთა ამ ნაბიჯს სასტიკად გამობდნენ,
პრესის ფურცლებზე მოძმეთა ხსნაზე
დაუფარავად, აშკარად ბჭობდნენ.

და მხოლოდ მერე მეფის მთავრობამ
გამოაქვეყნა ბრძანებულება,
სადაც შეჰპირდა მოსახლეობას
მდგომარეობის შემსუბუქებას.

თუმცა ამ საქმის საუბედუროდ
გამოსწორების არ ჩანდა პირი,
მამულისაგან თანამოძმეთა
სულ გადახვეწა დაგვიჯდა ძვირი.
ვერცა ილიამ და ვერცა სხვებმა
ვერრა გააწყვეს მამულის მტრებთან.

ოლადაურის სოფლის მცხოვრები,
მხნე ქარცივაძე მარდი ლომანი,⁸⁴
თვითონ წავიდა მუჰაჯირებთან,
რათა შეეცნო მათი გუმანი.

მალე დარწმუნდა - იმ ადგილებში
ადამიანს არ ეცხოვრებოდა,

84 ლომან-ეფენდი ქარცივაძე ოსმალეთში მოგზაურობიდან დაბრუნდა 1880 წლის 14 ივნისს, რის შემდეგაც ეწვია ბათუმის გუბერნატორს და წარუდგა ზოგიერთი წინადადებით. ამავე წლის 5 აგვისტოს გამოქვეყნდა ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის კომაროვის განცხადება, რომელიც ჰპირდებოდა ოლქის მოსახლეობას მდგომარეობის შემსუბუქებას.

და მოიწერა წერილი უმაღლ,
ხალხს სახლში ყოფნას ეგვედრებოდა.

რუსთა მთვრობის წარმომადგენელს
ქალაქ ბათომში მან წარუდგინა
რიგი მოთხოვნა ტანჯულ ხალხისა, –
რომელიც მალე დაკმაყოფილდა.

ხელისუფლებამ არ გაამძაფრა
ურთიერთობა აჭარელ კაცთან,
მრავალი წლების ჩაგრულის ნებას
მის ნებასურვილს „მორჩილად“ დაჰყვია.

და ამის შემდეგ მოსახლეობა
უკან დაბრუნდა ოსმალეთიდან,
თუმც მცირე იყო მათი ნაწილი
თავი აღწია ვინაც ჯგლეუთიდან.⁸⁵

დიდ დანშარებას მოსახლეობას
მათ გურიელი ნავით უწევდა,
ის უანგაროდ ენშარებოდა
და მუჰაჯირებს ჩვენს აბრუნებდა.

ბათომს გაქრები ძარცვაგდნენ ამ დროს,
უნმოდ ერივნენ ხალხთა მასებში,
და იტაცებდნენ მუჰაჯირების
მიწას, ქონებას იაფ ფასებში.

ასეთი დიდი გაჭირვების უამს
ხალხს ბუნებამაც კი უღალატა,

85 ივულისხმება იმუამს ასი ოჯახის სამშობლოში დაბრუნება.

და იშვიათი თოვლი მოვიდა,
ირგვლივ შიმშილმა მოიკალათა.⁸⁶

მუჰაჯირებიც უცხო მიწაზე
მშიერ-მწყურვალნი ისოცებოდნენ,
შინაურთაგან შველას ითხოვდნენ,
თავიანთ ნაბიჯს ინანიებდნენ.

ომაძღე ბათომს მრეწველობის მხრივ
არ არსებობდა არცერთი დარგი,
ოსმალოსათვის ამაზე ზრუნვა
ეტყობა იყო ზედმეტი ბარგი.

როგორც ზემოთ ვთქვით, ბათომი იყო
უსუფთაო და მოუწყობელი,
კაცთა მმუსვრელი სენების ბუდე,
თავისი ხვედრის მწარედ მგმობელი.

ახალმა ყოფამ ოდნავ გამართა
წელში დარიბი მოსახლეობა,
ჩქარი ტემპებით წინ მიდიოდა
მრეწველობა და მეურნეობა.

თუმც პორტო-ფრანკოს გამოცხადებას
აქ კაპიტალი შეემოჰყვა უცხო,
სხვადასხვა რჯულის ბეგრი გაჭარი
აძვალტყავებდა გლეხობას ურცხვად.

⁸⁶ 1880 წლის 16 დეკემბერს ბათომში მოვიდა დიდი თოვლი. 2 იანვარს მისი საფარი აღწევდა სამ არშინამდე.

გექონდა სბილენძის საბადოები,
ერგეში გახლდათ მისი ქარხანა,
ნავთის ექსპორტის გამო მუშები
აქეთ მოაწყდა ბარგი-ბარხანით.⁸⁷

მსგავსმა პროცესმა დაუზარებლად
აქ მოიზიდა მრეწველიც ბეგრი,
იწყეს მიწების დანაწილება
უმაღ აჭრელდა ქალაქის მრეველი.

და საცალფენო გზების სანაცვლოდ
გაყვანა მოხდა - კეთილმოწყობა,
რკინიგზისა და გზატკეცილების,
რაც ახალ ყოფის იყო მოწმობა.⁸⁸

ამასთან ერთად ბათომს უმაღვე
ჩამოყალიბდა თვითმმართველობა⁸⁹
რამც მშობელივით დაუზარებლად
ქალაქის ბედზე იწყო მსჯელობა.

გოზნესენსკი კი იყო პირველი,
ვინც ენერგიის დაუზოგავად

87 1882 წელს ბუნგემ მოაწყო მცირე მოცულობის ნავთის ჩამოსასხმელი ქარხანა. ხოლო პლაშკოვსკიმ მოაწყო ნავთის ბიღონების დასამზადებლად ნახევრად კუსტარული ქარხანა.

88 ბათომის ოლქში ტრანსპორტის განვითარება, სამომოსვლო გზების გაყვანა ჩქარი ტემპით დაიწყო. გაყვანილი იქნა ბათომი-ახალციხე (135 კმ.), ბათომი-ართვინი-არტანუჯი-არტაანი (200 კმ.) ბათომი – ქობულეთი – ოზურგეთის გზები.

ბათომი-სამტრედიის რკინიგზის შტოს მშენებლობა დამთავრდა 1883 წლის 25 მარტს. ბაქო-ბათომს შორის ნავთობის მილსადენის მშენებლობა კი 1900 წლის 25 მარტს.

89 1888 წლის 28 აპრილს ქ. ბათომმა მიიღო ნებართვა თვითმმართველობის შექმნის შესახებ, რის შემდეგაც მას მიენიჭა ქალაქის სტატუსი. ქალაქის პირველ თავად დაინიშნა – კ. გავროვსკი.

ჩვენი ბათომი გააღამაზა
და შემდგომ იგი ქართველს გადასცა.

მის დაარსების პირველივე წელს
ბათომის - მეფეც გახდა მნახველი,⁹⁰
ათვალიერა ქალაქი ჩვენი,
ბაღსაც დაერქვა მისი სახელი.

მას ვაჟიშვილი ახლდა - ნიკოლოზ,
მამის შემდეგ რომ ქვეყნად გამეფდა,
უკანასკნელი მეფე რუსეთის,
რომელსაც მწარედ უმუხთლა ბედმა.

შემდგომში მშობელ ქალაქს მართავდა
მოღვაწე ლუკა ასათიანი,⁹¹
ქუთაისიდან გადმოიყვანეს,
კაცი მოღვაწე, კაცი ფნიანი.

მას გვერდით ედგნენ თანამებრძოლნი —
ივანე მესხი და გრიგოლ ვოლსკი, —
აბაშიძენი, ბეჟანიძენი,
ნიჟარაძენი, შერვაშიძენი,
ელიავა და ბერძენიშვილი,

90 ბათომის ბაღი გაიხსნა 1888 წელს, (ყოფილი ჰიონერთა პარკის ადგილას), როდესაც ქალაქს ეწვია რუსეთის იმპერატორი – ალექსანდრე III ოჯახითურთ. ბაღის შესასვლელში იმპერატორმა და მისი ოჯახის წევრებმა დარგეს ჭადრისა და მაგნოლიის ხეები, რომლებიც დღესაც ხარობენ.

1918 წელს იმპერატორის უფროსი ვაჟიშვილი ნიკოლოზ II ოჯახის წევრებთან ერთად დახვრიტეს ბოლშევიკებმა.

91 ლუკა ასათიანი (1826–1902 წ.წ.) დაიბადა ქუთაისის გუბერნიის სოფ. ქვითირში. იგი ქალაქ ბათომის თავად არჩეული იქნა 1895 წლის 25 იანვარს და ეს თანამდებობა ეკავა 1902 წლამდე.

თენგიზ ცეცხლაშვილი

**ქუთათელაძე და კლდიაშვილი,
სხვათა კიდევ ბევრი მამულიშვილი,⁹²
ვისაც მხურვალედ უძგერდა გული,
ვინც ბათომს ჩვენსას ეტრფოდა სულით.**

**ამ პერიოდში განხორციელდა
ქალაქში ბევრი მშენებლობანი,
არ მომბეზრდება ფფიცავ, აროდეს,
მე მსგავს თემაზე გულით თხრობანი.**

92 გრიგოლ ვოლსკი იყო ქ. ბათომის გამგეობის წევრი, გამოჩენილი ქართული პუბლიცისტი, პოეტი და საზოგადო მოღვაწე.

ივანე მესხი 25 წლის მანძილზე ქ. ბათომში მოღვაწეობდა გამგეობის მდივნად. წარმოადგენდა ლუკა ასათიანისა და ივანე ანდრონიკაშვილის საყრდენ ძალას, რომელიც დიდი პატრიოტიზმით, დაუღალავი შრომით ხელს უწყობდა სრულიად საქართველოს სიძლიერეს.

დავით კლდიაშვილი გახლდათ ქართული ლიტერატურის კლასიკოსი, დიდი საზოგადო მოღვაწე, რომელსაც უდიდესი ღვაწლი მიუძღვის დედასამშობლოსთან ახლადშემოერთებულ ბათომის მხარეში ქართული ტრადიციებისა და სულის დამკვიდრების საქმეში. ახლო მეგობრული ურთიერთობები გააჩნდა ადგილობრივი მოსახლეობის პროგრესულ ნაწილთან, სახელდობრ, ფერათ, ხუსეინ ბეჟანიძეებთან, ხუსეინ, იბრაიმ, მემედ და ასლან აბაშიძეებთან.

ტიმოლეონ ტრანტაფილიდესი ცნობილი ექიმი და საზოგადო მოღვაწე ცოლთან, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორ – ვერა ლაზარეს ასულ კოტლიარევსკაისთან ერთად, ებრძოდა ბათომში გაერაცელებული მალარიისა და ქოლერის ეპიდემიას. მათ ბევრი ადამიანი გადაარჩინეს.

დამიტრი სვიშჩევსკი იყო გამოჩენილი ინჟინერი და მეცნიერი, გამომგონებელი, საზოგადო მოღვაწე. მან 30 წელზე მეტი პერიოდი უმწიკვლოდ მონაწილეობდა ჩვენი ქალაქის განაშენიანებისა და მისი საინჟინრო კეთილმოწყობის დიდ და მეტად შრომატევად საქმეს.

ქალაქ ბათომის სათათბიროში 1894 წლის 12 ოქტომბერს არჩეული ხმოვნები იყვნენ: ერისთავი ნ.ბ., გედევანიშვილი ი.ზ., მხეიძე დ.ი., ვოლსკი გ.ი., ელიავა გ.ლ., დუმბაძე ნ.ა., შერვაშიძე პ.ლ., საბაშვილი ნ.ა., ნიკოლაძე მ.ი., მესხი ი.ს., გუგუშვილი ა.პ., ლომინაძე ი.კ., ბეთანოვი მ.ს., მჭედლიშვილი ლ.ლ., ბერძენიშვილი ე.ს., საბაშვილი ს.ს., მგელაძე კ.კ., აბაშიძე ღურსუნ-ბეგ, სანჯაყ ბეგ-ზადე, გეგენავა პ.ს., საბახტარაშვილი ო.ბ., ჯაყელი ფ.ვ., ოდაბაშ-ოდლი ჰუსეინ-ალა, აბაშიძე ჰუსეინ-ალა მოლა-მელექზადე და კაკაბაძე ი.დ., გარდა ამისა სათათბიროს შემადგენლობაში დანიშნვის წესით შევიდა სასულიერო წოდების წარმომადგენელი, ეპისკოპოსი ქიქოძე ლ.ს.

ამოშრობილი იქნა ჭკობი
ავადმყოფობის პირველი კერა,
კეთილმოაწყვეს ჩემი ბათომი,
ვერვინ უძწერდა მას აღმაცერად.

მაღე განათდა მისი ქუჩები,
აშენდა ბევრი შენობა კარგი,⁹³
მის მაჯისცემას საზღვრავდა შემდეგ
მეურნეობის მრავალი დარგი.

დღესაც ამშვენებს ჩემს წარმტაც ბათუმს
ასათიანის ლამაზი კვალი,
კაცი, რომელიც ისე წავიდა
ქალაქს იერი შეუქმნა ხვალის.

ქართული სკოლის უქონლობის უამს
აქ წერა-კითხვას გლეხი ვერ ფლობდა,
შესაბამისად წიგნიერება
და განათლებაც გლეხკაცს არ ჰქონდა.

კულტურის მხრივაც ამ ჩემს მხარეში
მდგომარეობა იყო საზარი,
ხალხის თავშეყრის ადგილი გახლდათ
ყავახანები ანდა ბაზარი.

93 სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილმა დედის, ბარბარე თუმანიშვილის ანდერძის შესაბამისად ქალაქ ბათომში თავისი სახსრებით დაიწყო კათოლიკეთა ეკლესიის (დღევანდელი მართლმადიდებლური ეკლესია) მშენებლობა, რომელიც დასრულდა 1902 წლის 30 ივნისს.

და ამიტომაც ქვეყნის სამხრეთში
დიდი ილიას მეთაურობით,
ქართული ფესვის გასანედლებლად
იღვწოდა ბევრი გულმოდგინებით.

ქალაქის თავის არჩევნებისას
ილია ბათომს იმყოფებოდა,
მსგავსი საკითხის მიმართ გულგრილი
იგი ნამდვილად ვერ იქნებოდა.

ასათიანის სიკვდილის შემდეგ⁹⁴
ანდრონიკაშვილს უმაგრა მხარი,⁹⁵
რომელმაც შემდეგ გამჭრიახობით
მანაც მოჰფინა ჩემს ქალაქს დარი.

თოთხმეტი წელი იყო სათავეს,
თუმც ამინდები არ ედგა თბილი,
გადააქცია ჩვენი ბათუმი
მართლაც ქალაქად ეგრობულ სტილის.

94 ი. ასათიანი გარდაიცვალა 1902 წელს. დაკრძალულია ქ. ქუთაისში მისი ინციატივით დაიწყო ქალაქის მერიის შენობის მშენებლობა.

95 ივანე ანდრონიკაშვილი 1902-1916 წლებში იყო ქალაქ ბათომის თავი. მისი უშუალო ხელმძღვანელობით აშენდა ახალი წყალსადენის სათავე. ნაგებობა, რითაც წყლის დებეტი საგრძნობლად გაიზარდა, ქალაქის ირგვლივ დაქარბული ტემპით გაგრძელდა ჭაობის ამოშრობის სამუშაოები, დაიწყო გაძლიერებული ბრძოლა მალარიის წინააღმდეგ, აშენდა ქალთა გიმნაზიის შენობა და დამთავრდა ვაჟთა გიმნაზიის შენობის მშენებლობა, არსებული 120 ცხენისძალის მქონე ელექტროსადგურის სიმძლავრე გაიზარდა 300 ცხენისძალამდე, გაფართოვდა ქალაქის საავადმყოფოს შენობა, სადაც საწოლი ადგილების რაოდენობა 40-დან 120-მდე გაიზარდა, შეიქმნა ქალაქის ძლიერი სახანძრო რაზმი შესაბამისი აღჭურვილობით. საფუძველი ჩაეყარა მწვანე კონცხის ბოტანიკური ბაღის განაშენიანებას - მისი რეკომენდაციით ხელმძღვანელად დაინიშნა პროფესორი ა. კრასნოვი, მისივე რედაქტორობით 1903 წელს გამოიცა საიუბილეო წიგნი ბათომზე.

„როს ბედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს,
ეგ ვერაფერი სიყვარულია,
საქმე ის არის, კაცს ის უყვარდეს,
ვინც ბედისაგან დაჩაგრულია“.

დიდი ილიას ესე სიტყვები
ზაქარიაზეც არის ნათქვამი,⁹⁶
აჭარა ფეხით შემოიარა,
ვერ აშინებდა წვიმა და ნამი.

და აჭარელი კაცის არსება
ქართული სულით მან დაამშვენა,
თავად მეჩეთშიც კი ლოცულობდა,
გულით აყვარა გლეხს დედაენა.

ბევრი მცხოვრები დამოძღვრა ჩვენთან,
მათ შორის ერთი იყო აბდული,
ქედისა მკვიდრი მხნე მიქელაძე,
ვისაც მამულზე უძგერდა გული.

ილიასთან და უმიკაშვილთან
მიწერ-მოწერა ჰქონდა მას ხშირი,
კორესპონდენტი გახლდათ გაზეთთა,
ტფილისს გააცნო აჭარის ქირი.

96 ზაქარია ჭიჭინაძისათვის (1854–1931 წ.წ.) პირადი მე არ არსებობდა, მოვლენილი იყო ჩაგრული ხალხის განმკითხველად და ნუგეშის მისაცემად. მისმა პატრიოტულმა მოღვაწეობამ უმოკლეს დროში ფასდაუღებელი შედეგი გამოიღო. აჭარაში გააცოცხლა ქართული სული. ზაქარია აჭარლების ცხოვრებით ცხოვრობდა. მათაც ფანატიკურად შეიყვარეს იგი. ნებისმიერი აჭარელის ოჯახში მისი სტუმრობა დიდი ზეიმი იყო, იხსენებენ საპატიო სახელით “ზექერია ეფენდი.“

ზ. ჭიჭინაძე არის 237 წიგნის ავტორი.

ის ერთადერთი გახლდათ მწერალი —
თავდადებული მოღვაწთაგანი,
რომლის წიგნებით მოფენილიყო
ჩემი აჭარა სიგრძით და განით.

გაჭირვებულებს ხელს უმართავდა,
იფარავდა და ბინას აძლევდა,
და სიკვდილის წინ სტუდენტ აჭარლებს
გადაულოცა სახლი ანდერძად.

მას გვერდით ედგა იმედაშვილიც,⁹⁷
რომლებსაც თვლიდნენ აქ მეგობრებად
და აჭარაში აღიარებდნენ
თავიანთ მფარველ ანგელოზებად.

იმედაშვილი გადმოგვცემს იმ უამს
რომ „ზაქარია ყოველთვის მშვიდი
ჭირში და ღხინში ქართველკაცობის
მქადაგებელი იყო დიდი“.

მადლიერების ნიშნად მის მიმართ
ბევრი რამ არის აჭარას თქმული,⁹⁸
ამის დასტურად ფრიდონ ხალვაშმა
უმღერა კიდევც ალალი გულით:

97 იოსებ იმედაშვილი გახლდათ ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, მწერალი. ღიღია მისი დამსახურება ქართული სახალხო თეატრის განვითარების საქმეში. იგი გახლდათ მისი ორგანიზატორი და ერთ-ერთი პირველი რეჟისორი.

98 2001 წელს ს.ს. “გამომცემლობა აჭარამ“ გამოსცა მწერლის, კულტურის დამსახურებული მოღვაწის, ღიღი მეცენატის – პროფესორ თეიმურაზ კობახიძის წიგნი „ზაქარია ჭიჭინაძე“, რომელშიც ღებალურადაა განხილული ამ ღიღი მოღვაწის ცხოვრება და მოღვაწეობა.

„ჭვანის მეჩეთთან, ზემო აჭარას,
მოღლილი კაცი შედგა სურჯინით.
— ზაქარია ვარ, — უთხრა ეფენდის,
— მუსლიმანი ვარ, მაგრამ გურჯი ვარ.

მოლა დაეჭვდა, თვალი მილულა,
საესე სურჯინმა მთლად გააგიჟა,
ააჭახუნა კრიალოსანი,
უცნობი ლოცვად მიიპატიჟა.

მოსულმა ტვირთი რომ ჩამოიხსნა,
ძელს მიასვენა ისე აზიზად,
ვითომ დაღუქილ აბგაში ედო
ამ შემღეპეთის მთელი ხაზინა.

და ზაქარიამ ილოცა ჯუმა,
გახსნა ყასიდად ძლივს ნაზიდარი
სურჯინი, და თავსწამომდგარ მოლას
ფეშქეშად მისცა ერთი ქითაბი.

ეს „დედა ენა“ იყო, ღამეში
მოახლოებულ დღეთა გამშლელი,
მოლა გაოცდა — „ქითაბს“ დააცხრნენ
მოწყურებული მისი ბავშვები.

— რა ქითაბია ნეტა ასეთი,
შიგ რა წერია ასე ლამაზი?
მოციქულს, ძველი აბგით ამოვლილს,
ხოჯა ლოცავდა ყოველ ნამაზზე.

ის კი, დაცვეთილქალამნიანი,
გულნადვლიანი, სახენათელი,
არც ქრისტე იყო, არც მუჰამედი —
იგი, უბრალოდ იყო ქართველი“.

სიკვდილის წინაც იმედაშვილთან
ბოლო წამებაც ფიქრში ატარა.
ბოლო სიტყვებით მან დაიბარა,
გაფრთხილებოდნენ მშობელ - აჭარას!

ორასზე მეტი წიგნი დაწერა,
ბევრი ანსენა კარგი ქართველი,
გულის ტკივილი თვისი გამოთქვა
მსნე ზაქარიამ იმ უამინდელი.

ბედნიერების ნატვრით მამულზე
სული დაღია წიგნის რაინდმა,
და ჰანთონის წმინდა მიწაში
მან სამუდამოდ ბინა დაიდვა!

კაიკაციშვილთა წარმომადგენელს⁹⁹
ჩვენს სამშობლოში ყველა იცნობდა,
ის ქართველობის და ეროვნული
ამაღლებისთვის მედგრად იბრძოდა.

⁹⁹ გულო ხასანის ძე კაიკაციშვილი (1841–1923 წ.წ.) გახლდად დიდი პატრიოტი, თავისი შეგნებული ცხოვრება ხალხის სამსახურსა და მის კეთილდღეობას მოახმარა. იგი ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებისათვის იბრძოდა და პროგრესულ იდეებს ქადაგებდა. იყო გაზეთების “ივერიას“ და “ღრობის“ კორესპონდენტი.

მუჭაჯირობის ყოფილა მტერი
მის წინააღმდეგ ხმას იმაღლებდა,
პროგრესულ აზრებს და ბრძნულ იდეებს
ხალხში თესავდა და ქადაგებდა.

და რა იხილა იმ დროს ცარიზმი
ბავშვების სწავლას რუსულად წყვეტდა,
გაოგნებული ამით ტფილისში
უკმაყოფილო წერილებს წერდა.

მისი მიზანი და გულისბყრობა
მშობელ კუთხისკენ გადახრილ იყო,
სურდა ქართული ბევრი სკოლები
ჩემს აჭარაში რომ გახსნილიყო.

გარდაცვლილ შვილის უკვდავსაყოფად
მიწის ნაკვეთი დაუთმო სკოლას,
რა შეედრება ამ ქვეყანაზე
მამულიშვილთა მის მსგავსთა ყოლას.

დიდი აკაკის ცხედრის წინაშე
ისტორიული წარმთქვა სიტყვა,
საქრისტიანო ცრემლად გადიქცა
აჭარის მიმართ ბევრი რამ ითქვა.

მას თუმც შავბნელ დროს ერგო ცხოვრება,
ხალხს მოუტანა სიკეთე ბევრი,
ასე შემორჩა ჩვენს ისტორიას
მამულის ერთი რიგითი წევრი.

ქობულეთელი მემედ ჭყონია¹⁰⁰
უძღერდა მამულს სახალხო მთქმელი,
ამის დასტურად მან მშობელ დედას
უძღვნა სტრიქონი შემდეგი წრფელი:

„მსურს წინაპრებს გულით ვგავდე,
შენთვის ვმკიდე, შენთვის ვრგავდე...
ჩემი ხელით, ხმლით და კალმით
ლაპაზ გულმკერდს გიქარგავდე.

ვინ შეგიცვლის გულს გულუცვლელს,
ვინ მოგითვლის გმირებს უთვლელს...
შენი მიწა კვლავ გამოზრდის
ერეკლეს და თამარს, რუსთველს.

აჰა, გული სპეტაკ-წმინდა,
შენი ეშნით გამიბრწყინდა,
მე სიცოცხლე და სიმღერა
საქართველოვ, შენთვის მინდა“.

სამშობლოსათვის გულგადათუთქულ
აღამიანებს ის მფარველობდა,
იყო დეგნილი და სხვებთან ერთად,
ქალაქ ტფილისში მათ ბედზე ბჭობდა.

დიდ შეფასებას აძლევდნენ მემედს,
როგორც პატრიოტს, როგორც ჰუმანისტს,

100 მემედ ჭყონია (1860–1940 წ.წ.) იყო ხალხური მთქმელი, დაიბადა ქობულეთის რაიონის სოფ. ქობულეთში, იმ დროისათვის ცნობილ ყურშუმ ჭყონიას ოჯახში. ვერ ურიგდებოდა პანისლამისტების გამოხდომებს და მულამ ებრძოდა მათ.

აბაშიძეებს ედგა ის გვერდით
არ ღალატობდა წამით გუმანი.

და საუკუნის დამდეგს გამოჩნდა
დიდ სარბიელზე ნაღდი ქართველი,
სურდა ოსმალთა ზეგავლენაზე
რომ გამქრალიყო ქვეყნად სათქმელი.

და აბაშიძე მოუთხრობდა ხალხს,¹⁰¹
როგორ აწამეს აჭარა ჩვენი,
როგორ წაართვეს ხალხს დედაენა,
როგორ შემორჩათ ქართული გენი.

რომ აჭარლები ქართველებია
თავგამოდებით ის ამტკიცებდა,
მათი თათრებად გამოცხადება
სწამდა სამშობლოს ღანგარს ჩასცემდა!

წერილები და აზრები მსგავსი
იმსახურებდა დიდ ყურადღებას,

101 ჰაიდარ ალის ძე აბაშიძე (1893–1967 წ.წ.) გახლდათ დიდი საზოგადო მოღვაწე. იგი საქმითა და კალმით იბრძოდა საქართველოს უკეთესი მერმისისათვის. მისი შემოქმედება სარკეა ჩვენი წარსული ცხოვრებისა.

3 აბაშიძემ 1915 წელს ქუთაისში სამეურნეო სკოლაში განათლების მისაღებად საკუთარი სახსრებით ჩაიყვანა ახალგაზრდა ფალავები. იგი ბათომიდან გაასახლეს 1916 წელს. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციამდე იმალებოდა ჭიათურაში, ნესტორ ვაშაძის ოჯახში.

3. აბაშიძე დაკრძალულია თბილისში ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში.

და პატრიოტიც მის გამოსვლებზე
ვეღარ მაღაგდნენ აღფრთოვანებას.

ომის შედეგად, როცა აჭარა
დაუნდობელად არბია მტერმა,
მოუხმო დედას დახმარებისკენ
არ დააყოვნა ქართველმა ერმაც.

თვით ერისთავმა პოეტმა ქალმა
აჭარას გულით სიტყვები უძღვნა,
ამაღელვებელ რადგანაც არის,
მე იგი აქაც მოვიხმო უნდა.

„სალამი შენდა ქართველო,
ნაფლეთო ერის გულისა,
გვარ-ტომო შავთელ-რუსთველის
და თამარ-დედოფალისა.

დამცველო ტკბილის ქართულის,
კერავ რაინდის სულისა,
ტანჯულო, მაგრამ ტანჯვაშიც
ვმირებ ამტანო წყლულისა...

გულს გიშლის ტურფა სამშობლო
ქეთევან წამებულისა
და მიძღვნილია შენდამი
მდაბლად სალამი ძმურისა“.

ჰაიდარსთვისაც მთავარი იყო
ქართულ სკოლების იმ ხანად გახსნა,
თუმც ზოგნი ჩვენდა საუბედუროდ
ამ თემის სხვაფრივ ცდილობდნენ ახსნას.

ქართველების მტრებს სურდათ პირიქით
თურქთა სკოლების ზრდილიყო რიცხვი,
თუმც ჰაიდარმა ხმა აღიმალლა
და აზიარა ისინი სირცხვილს.

თურქულ ენაზე ყურანის სწავლა
კუთხისთვის ბრძენმა ჩათვალა წარღვნად
და მოითხოვა ქართულ ენაზე
რელიგიური წიგნების თარგმნა.

ამ გაბედული სიტყვების გამო
სასწავლებლიდან გარიცხეს იგი,
არ მოიდრიკა თუმც ჰაიდარი,
არ მიატოვა მეზრობითა რიგი.

იმათ ებრძოდა, ვინც უცხოურის
ცდილობდა ხალხში მარადჟამს ქებას,
და გალაშქრებას დედა-ენაზე
არვის აძლევდა უდრეკი ნებას.

ყრმათა სწავლებით მოწადინებულს
სხვა ქალაქების სასწავლებლებში,
განათლება რომ კარგი მიეღოთ,
წმირად მიჰყავდა ახალგაზრდები.

რომ პროზაგანდა არ გაეწია
აქარლებისთვის ქართული „მაგნე“
მეფის რუსეთმა გადაასახლა
ნათელ მომავლის უდრეკი მაცნე.

ეროვნულ სულის გამოფხიზლების
იყო ძლიერი ის მოციქული,

მართალი კაცი, ვისაც უყვარდა
თავგამოდებით თვისი მამული!

და უშედეგოდ არ ჩაიარა
შეუბოვრობამ, მიზნისკენ სწრაფვამ,
სიცოცხლეშივე მოესწრო მართლაც
ავის მსურველთა ის სულის ღაფვას.

ჩვენი აჭარის მოღვაწეთ შორის
ხასანს უჭირავს დიდი ადგილი,
თხილაიშვილის მტერთან კვეთება¹⁰²
იმ დროს არ იყო ისე ადგილი.

და როს ოსმალომ თავისი ხელი
ისევ ჩაავლო ჩემს ტანჯულ მხარეს,
ხასანი რაზმით მტერს წინ აღუდგა,
ღღე დაუყენა მოძალეს მწარე.

რეფერენდუმზე ხალხს მოუწოდა —
საქართველოსთვის არ ეღალატნათ,
თურქთ დაძახილზე არ ეთქვათ „გაშა“,
რაზეც სასტიკად განრისხდა ფაშა.

102 ხასან თხილაიშვილი (1891-1942 წ.წ.) გახლდათ ეროვნულ-განმა-
თავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მოღვაწე.

ოსმალთებმა 1918 წლის აპრილში ხელმეორედ მოახდინეს ბათუმის ოლ-
ქის ოკუპაცია. იმავე წლის ივლისში მათ სცადეს თავიანთი სასარგებლო
რეფერენდუმის მოწეობა. ერთ-ერთი საარჩევნო ოლქი გახსნილი იყო
ქობულეთშიც. ხასანი წინ აღუდგა ოსმალთ და ხალხს მოუწოდა ხმა მიეცათ
საქართველოსთან შეერთებისათვის. ამისათვის შეიპყრეს, ტანზე გახადეს და
ზარბაზანზე გააკრეს.

და ამის გამო ასკერთა ხროვამ
 დიდ ზარბაზანზე მიაკრა იგი,
 რასაც ხასანი არ შეუშინდა
 მტრის წინააღმდეგ ხალხს მისცა ბიძგი.

თმაღლთა ბანდებს და ინგლისელებს
 სიტყვით და საქმით უმკლავდებოდა,
 მისი სახლ-კარი სულმთლად გადაწვეს,
 როს ოზურგეთში იმალებოდა.

ხასანი ლექსებს თხზავდა მამულზე,
 ქართველი ხალხის დიდ სიყვარულზე,
 და ამიტომაც მსურს ყურადღება
 გაამახვილოთ მის შემდგომ თქმულზე:

„ისტორიულად ნაქებო
 მესხეთო, ტურფა მხარეო,
 შოთა რუსთველის მშობელო,
 გამოიღვიძე ძალეო.

შოთას სიტყვები ახლაც ჰქუხს.
 მესხეთო გაინარეო,
 სიმართლის მზემა ანათოს,
 მოჰფინოს ჩვენი არეო.

თამარ მეფის ნაშენი
 ციხე აქ ბლომად დგანათ,
 ის მოწმობს ჩვენსა წარსულსა,
 დედამ რომ გვითხრა ნანათ.
 ხელს გვიწვდის დედა-სამშობლო
 — ჩემი სულიკო ნანათ,

მოდი და გულში ჩამეკარ,
არ შეგეყაროს ვნებაო“.

ღიასამიძემ ჯერაც ჯეელმა¹⁰³
ბანისლაამისტებს დაუწყო ბრძოლა,
ის იყო კაცი ვის წინააღმდეგ
აჯანყდა ბევრი ხოჯა და მოლა.

როს აბატიძრეს მამამ მის ხსნაში
გაგლენიანნი თავადნი ჩართო, —
სულეიმანი იხსნეს ციხიდან
ვინაც გაშალა კვლავ ბრძოლა ფართო.

შემდგომ ტრაპიზონს იმოგზაურა,
მოინახულა სამსუნ-სტამბოლი,
მქადაგებლებსა მუჰაჯირობის
ადინა უმაღლ ბრძენკაცმა ბოლი.

რადგან იხილა იქ ჩვენი ხალხი
ძლიერ ხელმოკლედ მაცხოვრებლნი,
იხსენიებდნენ მამულ-დედუღეთს
მშობლიურ ალაგს მონატრებულნი.

103 სულეიმან ეუბის ძე ღიასამიძე (1895–1962 წ.წ.) გახლდათ 1918 წლის მაისში თბილისში დაარსებული “სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის“ მდივანი. მანამდე 1911 წელს იგი დააპატიმრეს. სრულიად ახალგაზრდამ მოინახულა ტრაპიზონი, სამსუნი, სტამბოლი და სხვა ის ადგილები, სადაც ქართველი მუჰაჯირები იმყოფებოდნენ, იქ შეხვდა თავდგირიძეებს, ლორთქიფანიძეებს და სხვებს, რომლებიც ძლიერ ხელმოკლედ ცხოვრობდნენ.

ჩამოსვლის შემდეგ დიასამიძემ
გადაუეჭავნა მათ დედა-ენა.
საუბედუროდ აღარ შეეძლო
თანამოძმეთა ხსნა, გადარჩენა.

დიასამიძეს მებრძოლს მის გზაზე
რა არ გადახდა, რა არ ითმინა,
თუმც საბოლოოდ, მან სხვებთან ერთად
მამუელი მთელი მაინც იხილა.

როგორც ვთქვით, ერთხელ მსოფლიო ომმა¹⁰⁴
მოშალა კუთხის მეურნეობა,
ბრძოლის არენად გადაიქცა მხარე,
სახლ-კარს ტოვებდა მოსახლეობა.

და საწარმოთა დიდი ნაწილიც
დაიხურა და ტრანზიტიც შეწყდა,
უმუშევრობა როს ყალყზე შედგა,
ყველგან ნახავდით სახეებს შემცბარს.

როს დაემსგავსა ჩვენი ქალაქი
დიდ სასაფლაოს უკაცრიელსა,
უცებ ცხოვრება ქუჩებში ჩაკვდა
გულარ იცნობდით მის ძველ იერსა.

განშირდა ბათომს სპეკულაცია,
ბურის მარაგი მწვავედ იკლებდა,
უჩანდა ბირი, რომ ეს კრიზისი
მოსახლეობას კვლავ აიკლებდა.

¹⁰⁴ პირველი მსოფლიო ომი დაიწყო 1914 წლის I აგვისტოს, დასრულდა 1918 წელს.

დაკარგა მუშამ მცირე ხელფასიც,
რითაც ეული თავს ვერ ირჩენდა,
უბედურებას ნაზიარევი
საწყალი იგი რას არ ითმენდა.

იმპერიის ჯარს ომის საწყისში
ერთხანს ქაოსმა ხელი დარია,
რადგანაც რუსმა იყნოსა მარცხი
მან განტეგების მოძებნა ვაცი.¹⁰⁵

აჭარას ერგო ღალატის ტვირთი
რეპრესიების წაგვლეკა ზვირთმა,
აქ თანამოძმემ ისევ გვიშველა
და მუხანათი ამხილა მტერი,
და როგორც ადრე შემწეობის უამს
გვერდით დაუდგა ჯეელი, ბერი.

ბათომში გახსნილ პირველ სკოლაში,
რის შესახებაც გაუწყეთ ზემოთ,
მემედ ბატონმა აიდგა ფეხი¹⁰⁶
ვისით კაცობის შევიცანთ გემო.

105 იგულისხმება 1915 წელი, როდესაც რუსეთის გენერალიტეტმა თავის მართლების მიზნით თავდაპირველი წარუმატებლობები კავკასიის ფრონტზე გადააბრალა აჭარლებს, რაც მათ წინააღმდეგ განხორციელებულ სასამართლო პროცესებში აისახა.

106 მემედ-ბეგ აბაშიძე (1873-1937 წ.წ.) გახლდათ ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ჩვენი კუთხისა და სრულიად საქართველოს დიდი პატრიოტი, ფასდაუდებელია მისი წვლილი აჭარის დედა-სამშობლოსთან შეერთების საქმეში.

იბრაიმ ბეგის სახლი იმუამად¹⁰⁷
ქართველთ მოღვაწეთ იყო „სალონი“,
ყოველმან ამან განაპირობა
ყმაწვილ მემედის საღი ალლონი.

თუმც ქონებრივად ცხოვრობდნენ კარგად,
ჰქონდათ ტიტული, ჰქონდათ წოდება,
აბაშიძეთა სხვა გზა ირჩიეს
არ მისცემოდა კუთხე გოდებას.

საუბედუროდ, დღეს საქართველოს
რარიგ აკლია ამგვარი შვილნი,
მამულისათვის თავდადებულნი,
კაცურკაცობით ერისთვის ძვირნი.

რომ დაამთავრა ქართული სკოლა,
შემდგომ სწავლისკენ თუმცა ისწრაფა,
გერ მოახერხა მემედმა ესე
თვითგანათლებას ის დაეწაფა.

და თავის დროის განსწავლულ კაცად,
დიდ პიროვნებად ჩამოყალიბდა,

107 იბრაიმ-ბეგ აბაშიძე იყო მემედ აბაშიძის მამა. აჭარის აბაშიძეების წინაპარი გახლდათ კახაბერ ვარდანის ძე ერისთავი (აბაშიძე). გადმოცემის თანახმად XV საუკუნეში, როდესაც აჭარა-ქობულეთი იმერეთის სამეფოში შედიოდა, კახაბერ აბაშიძე, იმერეთის ერთ-ერთი მთავართაგანი, ბაგრატ მეფემ აჭარაში გადმოსახლა, სადაც იგი მმართველად დაჯდა. იგულისხმება იმერეთის ხელმწიფე ბაგრატ III (მეფობდა 1510-1565 წ.წ.)

**მწერალიც იყო და პუბლიცისტიც,¹⁰⁸
გულით მოსარჩლე ტანჯულთ, ღარიბთა.**

**მემედ ბატონი ლექსებსაც წერდა
და ამ ლექსებში ალაღ გულს დებდა.**

**როცა ცარიზმსა ეროვნებების
სურდა ერთურთის გადამტერება,¹⁰⁹
სხვათა მოსარჩლედ დადგა მემედი,
აღუდგა სომეხთ გაცამტვერებას.**

**როს ფალაგნების შერკინებისას
ქართველმა რუსი ბეჭებზე დასცა,
გუბერნატორის ბაგეებს ქართველთ
მამცირებელი ფრაზები წასცდა.**

¹⁰⁸ მემედ აბაშიძემ თურქულიდან, აზერბაიჯანულიდან და სპარსულიდან ქართულ ენაზე და პირიქით თარგმნა რამდენიმე მნიშვნელოვანი ნაწარმოები, რომელთაგან აღსანიშნავია: ნაბუქ ქემალის პიესები „სილისტრა“, „ზევანი ჩოფუკ“ და „გულნეჰადი“, სუფერ ნეჰიმის ორმოქმედებიანი პიესა „არც შეკითხვა და არც განმარტება“, მწერალი ქალის გუნიდე საბრის მოთხრობა „მუნევერი“, შეფიოდე ფერიდეს მოთხრობა „ფარვანები“. მანვე თურქულ ენაზე თარგმნა გრიგოლ რობაქიძის „ლამარა“ და სანდრო შანშიაშვილის პიესა „ანზორი“.

აზერბაიჯანის მწერალთა კავშირის გამგეობის თხოვნით მემედი შეუდგა შოთა რუსთაველის გენიალური პოემის „ვეფხისტყაოსანის“ აზერბაიჯანულ ენაზე თარგმნას. თარგმნა მისი თითქმის ორი მესამედი, მაგრამ ამ საშვილიშვილო საქმის ბოლომდე მიყვანა არ დასცალდა, 1937 წელს დააპატიმრეს.

¹⁰⁹ 1905 წლის ერთ დღით მემედ აბაშიძეს მიაკითხეს სომხებმა და უთხრეს რომ დაუღვენებლა პირებმა მათი საცხოვრებელი ბინები წითელი საღებავით აღნიშნეს, რათა მუსლიმანებს გადავიღებოდათ მათი მიწები - დარბევა, ამოხოცვის მიზნით. მ.აბაშიძემ სომხებს დანმარება აღუთქვა და თანამებრძოლებთან ერთად უდანაშაულო ხალხის სისხლისხღვრა თავიდან აიცილა.

შოვინისტური საქციელისთვის
სილა გააწნა თაფნედს მემედმა,¹¹⁰
გუბერნატორიც შორს გადახვეწეს,
არ დააყოვნა უმაღლ შედეგმა.

ზღვისპირა პარკში სეირნობისას
ერთმა სომეხმა მემედი დაჭრა,
თუმც საკადრისიც მიუზღო მტერსაც¹¹¹
ემმას მზაკვრობამ მასთან ვერ გასჭრა.

და ამის გამო ვერ დაიტირა
მან ერის მამა დიდი ილია,
ასე მგონია მათზე მტრობისას
საერთო მკვლელებს ედოთ წვლილია.

ამ ფაქტის მისებრ გამოყენებით
ცარიწმს კვლავ სურდა სომეხთ გაწყვეტა,
თუმც ისტორიის სანაგვისაკენ
ამ გეგმის ისევ მოხდა დახვეტა —

ბათომის ოლქის გუბერნატორსა
ისევ უშალა ზრანჯანი ავი,
პრინციპულობით და გამტანობით
ხალხს შეაყვარა მემედმა თავი.

110 1898 წელს მემედ აბაშიძემ ბათომის თეატრის შენობაში შოვინისტური საქციელისთვის ბათომის ოლქის გენერალ-გუბერნატორს სლავოჩინ-სკის სილა გააწნა, რომელმაც ქარქაშიანი ხმალი შემოარტყა გამარჯვებულ ქართველ ფალავანს.

111 1907 წელს ზღვისპირა პარკში სეირნობისას მ. აბაშიძეს დაჭირა-ვებულმა სომეხმა მკვლელობის მიზნით გულმკერდის არეში სამჯერ ჩასცა დანა. მემედმა მას რევოლვერის გასროლით სამი მსუბუქი ჭრილობა მიაყენა, დააკავა და პოლიციას გადასცა, რის შემდეგადაც სავადმყოფოში წაიყვანეს.

იმავე დღევე მემედ აბაშიძეს ქალაქის გუბერნატორმა ფონპარკაუმ გა-აგებინა, რომ გაცემული ჰქონდა ფარული ბრძანება კაზაკთა ასეულისათვის სომხების ამოსაუღებლად, ამავე მიზნით უნდა გაევერცელებიათ აჭარლებში ჭორი, თითქოს მემედ აბაშიძე სომეხმა მოკლაო. ამ მზაკვრულ განზრახვას მ. აბაშიძე სასტიკად წინ აღუდგა.

გუბერნატორიც გადაეკიდა
აბაშიძეს და მის თანამებრძოლთ,
მათ დასაჭერად ბრძანებაც გასცა,¹¹²
მაგრამ მემედი მის კლანჭებს ასცდა.

ამ ბრძანებაში აბაშიძეებს
მისჯილი ჰქონდათ გადასახლება.
მათ მიიჩნევდნენ იმ დროის წყობის —
მეფის რუსეთის მოძულე მტრებად.

და ამის შემდეგ ცხოვრება მისი
მოჰგავდა კუთხის მრუმე ამინდსა,
რის შესაცვლელად იბრძოდა იგი,
როგორც შეჭფერის ნამდვილ რაინდსა!

თითქოს გაქცევით უშველა თავსაც,
მაგრამ ოსმალის საზღვარს ვერ გასცდა,
რადგან სულთანის მთავრობაც მემედს
მტრად მიიჩნევდა და ციხეს ჩასვა.¹¹³

მემედს თან ახლდნენ ნათესავები —
ბიძაშვილები ზია და რიზა¹¹⁴

112 1908 წელს ქალაქ ბათომში მოვიდა მემედ, ზია და რიზა აბაშიძეების ოჯახის წევრებთან ერთად დატუსაღებისა და რუსეთის შორეულ გუბერნიაში გადასახლების ბრძანება.

113 1908 წლის 10 თებერვალს დაპატიმრებული მემედი ორი თვე იჯდა ტრაპიზონის ციხეში, საიდანაც გაანთავისუფლეს ამინისტიის საფუძველზე. მიუხედავად ამისა გათავისუფლების შემდეგ ოთხი წელი ცხოვრობდა ოსმალეთში პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ.

114 ზია ხუსეინის ძე აბაშიძე (1875-1933 წ.წ.) იყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის თვალსაჩინო წარმომადგენელი. იგი გახლდათ „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ (დაკის) წევრი. 1908 წელს მემედთან და რიზასთან ერთად დაპატიმრებული იყო ტრაპიზონის ციხეში. ზიამ და რიზამ რამდენიმე თვეში მოახერხეს ციხიდან გაქცევა. ამის შემდეგ ზია ემიგრანტად წავიდა საფრანგეთში, საიდანაც სამშობლოში რუსეთის 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა. 1933 წელს ტრაგიკულად დაიღუპა ქალაქ ბათომში. შთამომავლობა არ დარჩენია.

გულით მსურვალე თანამებრძოლნი,
რომლებიც მისებრ ელტვოდნენ მიზანს.

ორი თვის შემდეგ უშვებენ მემედს,
მაგრამ ოჯახით ოსმალეთს „დარჩა“,
ეკონომიკურ სიდუხჭირეში
ყოფას უბედურს ვერაფრით ასცდა.

ორი გაუკაცვი იქ დაედუბა
და თან მეუღლეც აგად გაუხდა,
და ეშმაკის კერძს მომხდურს ეგონა
განზრახვა ცუდი თითქოს აუხდა.

ამდენი ტანჯვა გადაიტანა
მემედი მერე ბათომს ბრუნდება,
თუმც ამოსუნთქვა არ დააცალეს
აქაც ციხეში ყოფნა უხდება.¹¹⁵

შემდეგ აქედან ნოვოჩერკასკში
გადაასახლეს მემედ ბატონი,
რა არ იღონეს მის დასაჩოქად,
ვერ შეუცვალეს მებრძოლის ტონი.

რაინდი განლდათ იგი კეთილი.
არრა უნდოდა არასდროს სხვისი,
მემედ ბატონმა, გასახლების წინ
გლეხებს აჩუქა მამული თვისი.¹¹⁶

115 1913 წელს მ. აბაშიძე ბათომში ჩამოსვლის დღესვე დაპატიმრებული იქნა ჟანდარმერიის მიერ.

116 მ. აბაშიძემ ქალაქ ნოვოჩერკასკში გადასახლების წინ 1913 წელს მისთვის დამახასიათებელი გულუხვობა გამოიჩინა და გლეხობას საჩუქრად გადასცა მამული და კუთვნილი ქონება ბათომის ერთ-ერთ უბანში ურეხში.

სამუსლიმანო საქართველოში
თანამოაზრე იყო ილიას,
და გვერდში ედგა ერის სიწმინდეს
მისებრ რჩეული იყო შვილია.

დიდი ილიას მკვლევლობის შექმდეგ
განრისხებულმა ქვეყანას ამცნო,¹¹⁷
„ასეთ მოღვაწეს სხვა ქვეყანაში
სიცოცხლეშივე უდგამენ ძეგლსა,

თქვენ კი რა ჰქენით ლაჩარ-კაცებო
გზა ჩაუტეხეთ ჩვენ ქართველ ერსა!“...

გულისტკივილით ის განიცდიდა —
მუსლიმ ქართველთა მოსახლეობას,
რომ განათლების დარგში, ჯერ კიდევ,
არ ჰქონდა კარგი მდგომარეობა.

და ამის გამო იგი ამბობდა, —
„რომ უვიცობა კაცს დაამიწებს,
რომ განათლების შეტანით ჩვენში
მძინარე ხალხი კვლავ გაიღვიძებს!“

ხოლო ოსმალეთს მცხოვრებ ქართველებს
კეთილშობილურ მართლაც მიზნებით

117 („ნიშადური,“ 1907 წ. №7, გვ. 3). „სამშობლოს ძმანო და დანო!“
„თქვენ მოკალით საუნჯე ჩემის ცხორებისა!.. თქვენ დამიბნელებთ სინათლე ჩემის
არემარისა!.. თქვენ დაჰკმეთ ჩემი ვინაობა!.. თქვენ უარყავით ჩემი წარსული,
რომელიც იწყება შორეული ისტორიის საზღვარს იქითა!..თქვენ დამასახიჩრეთ!..
დამამახინჯეთ!.. ამომთხარეთ შანთებით ორივე თვალები!.. ამომგლიჯეთ ენა,
გულ-ღვიძლი ისე, როგორც უღმობელმა ჯალათმა!..

აწ ძალ აღარ მიმს! დასტკბით ჩემი სისხლითა, გაიხარეთ, სამშობლოს
მტრებო!“...

ქართული სულის გადასარჩენად
ამარაგებდა ხშირად წიგნებით.

ქალაქ ტფილისსაც მიმართა თხოვნით -
თურქეთს ქართული გაენსნათ სკოლა,
გადასახლებულთ ცოდნით აღჭურვას
დასჭირდებოთ უდავოდ ბრძოლა.

ის რედაქტორი იყო გაზეთის
„სამუსლიმანო საქართველოსი,“¹¹⁸
რომელიც გახლდათ მტერთან მებრძოლი,
მართლაც გამტანი კუთხის ლელოსი.

და აჭარაში იმ უამს შეიქმნა
თვით კომიტეტი ქართველ მუსლიმთა,¹¹⁹
რომლის თავკაცი გახდა მემედი
მშობელი კუთხის მართლაც იმედი.

და კომიტეტი არ შეეშუა
„სედაიმილეთს“ ებრძოდა იგი,
ოსმალთფილთა, პანისლამისტთა
არცერთი მტერის არ ჰქონდა რიდი.

გზა გადუკეტა მემედმა უცხოს,
ქართულ ენაზე „ყურანი“ თარგმნა
იმ თვალსაზრისით, რომ აჭარელ კაცს
სხვა არ ეთვალა მშობლიურ ანბნად.

118 გაზეთი „სამუსლიმანო საქართველო“. გამოდიოდა 1919 წლის იანვრიდან 1921 წლის თებერვლამდე. გამოვიდა სულ 500 ნომერი.

119 1917 წელს ბათომში მოწვეული იქნა აჭარის მოსახლეობის წარმომადგენელთა ყრილობა, რომელზედაც აირჩიეს ქართველ-მუსლიმანთა კომიტეტი, მისი თავმჯდომარეობა მემედ აბაშიძეს მიანდეს.

შიგ გამოტოვა იგი ადგილი,
სადაც წერია - რომ მუსლიმანი
თავის მთავრობას წინ არ აღუდგეს,
მიუახლოვდა ამ გზით მეშედი
თავისუფლების მთავარ ქვაკუთხედს.

მეფის რუსეთის დროს აჭარაში
უცებ აშენდა იმდენი ჯამე,
რომ თავის დროზე სულთან ალბათ
გერც კი განსჯიდა უკეთეს რამეს.

ამით თესავდნენ ძმათა სიძულვილს,
თანაც აქაურთ თურქებად წერდნენ,
რასაც მეშედი ებრძოლებოდა
თანამწრახველნიც გვერდში მას ედგნენ.

ეროვნება რომ თვითშეგნებაა,
რელიგია კი სინდისი არის,
ფრთხილობდა მეშედი, არ არეოდათ
აროდეს მკვიდრებს მშობლიურ მხარის.

ცალკე ოსმალთან, ცალკე რუსეთთან —
ბრძოლას მიუძღვნა აზრი, გონება
და საქართველოს — ერთიანობა —
სხვა არ ხიბლავდა მეშედს ქონება.

და გამოიღო მყისვე შედეგი
მეშედი ბატონის შეუბოვრობამ,
და თამარ მეფის ვერცხლის ორდენით
აღნიშნეს მისი მოღვაწეობა.

◇ ◇ ◇

რამაც რუსეთში ხელმწიფე დასცა
იყო თებერვლის რევოლუცია,
აბობოქრებულ ქვეყანას მერე
ბოლშევიკების დრომაც უწია.¹²⁰

კავკასიაშიაც დაუყოვნებლივ
რუსთა უღელი თვით გადაავდო,¹²¹
ფედერაციულ თუმც წარმონაქმნი
მერე არავინ არად ჩაავდო.

ამიერიდან ჩვენი ქვეყანა
კვლავ ოსმალების პირისპირ დარჩა,
და ტრაპიზონში სულთნის მთავრობამ
თვით ბრესტის ზავის საკითხი დასვა.¹²²

როს ბათომს შედგა კონფერენცია,
დელეგატები ეწვივნენ უმაღლ,
მემედი მტარვალს არ შეეპუა,
თურქს მიესალმა ვითარცა სტუმარს.

120 იგულისხმება 1917 წლის თებერვლის რევოლუცია და ოქტომბრის გადატრიალება.

121 1918 წლის 22 აპრილს ახლადშექმნილმა ამიერკავკასიის ფედერაციულმა რესპუბლიკამ რუსეთისაგან დამოუკიდებლობა გამოაცხადა.

122 1918 წლის მარტ-აპრილში ტრაპიზონში გამართულ კონფერენციაზე ამიერკავკასიის ფედერაციულ რესპუბლიკასა და ოსმალეთს შორის ამ უკანასკნელმა დღის წესრიგში დააყენა ბოლშევიკურ რუსეთთან დადებული ბრესტის ზავის პირობების განხორციელება, რომლის მიხედვითაც ბათუმის, ყარსის და არტაანის ოლქები ოსმალთა კუთვნილებად ითვლებოდა. ბრესტ-ლიტოვსკის სამშვიდობო ხელშეკრულება დაიდო 1918 წლის 3 მარტს, ერთი მხრივ, რუსეთსა და, მეორე მხრივ - გერმანიას, ავსტრია-უნგრეთს, ოსმალეთსა და ბულგარეთს შორის.

მემედ ბატონმა ოსმალთ მიმართა:
„ჩვენ ქართველებმა ვიცით მიღება –
ჩვენ საქმეში კი სტუმრის ჩარევას
არ დაგანებებთ – არ მივცემთ ნებას“...

და ამის გამო სირბილაძესთან,
ქიქავასთან და სხვა მებრძოლთ ერთად,
ქალაქ ტრაპზონის ციხეში ჩასვეს
და კუთხეს ჩვენსას სამსალა ასვეს.

ბოლშევიკების ანტისაომარ
პროპაგანდებით და ფრონტის რღვევით,¹²³
ოსმალმა ხელი მოითბო, კუთხე
კვლავ შეაწუნა თავისი წვევით.¹²⁴

იმ უამს პატრიოტთ დიდი ნაწილი
როგორც ვთქვით, ტფილისს აფარებს თავსა,
გვერდში უდგანან მშობლიურ კუთხეს
არ უცხადებენ მომხდურებს ზავსა.

აყალიბებენ ძლიერ კომიტეტს,
მემედს ნიშნავენ მის თავმჯდომარედ,¹²⁵

123 იგულისხმება კავკასიის ფრონტის რღვევა.

124 იგულისხმება 1918 წლის მარტ-აპრილის ოსმალთა მიერ ბრესტის ზავით გათვალისწინებული ტერიტორიების დაკავება, დაპყრობილი იქნა ოზურგეთიც კი.

125 იგულისხმება 1918 წლის 15 მაისს ზემოხსენებულ „სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის“ შექმნა, რომლის თავმჯდომარედ დაუსწრებლად აირჩიეს მემედ აბაშიძე. კომიტეტს ჰქონდა განყოფილებები ოზურგეთსა და ახალციხეში (ხელმძღვანელები ზია აბაშიძე და ყადირ შერვაშიძე).

აქტიურ ბრძოლის გამჩალებელსა
ვის არ ჰქონია ყოფა მდუმარე.

ცოტა ხნის შემდეგ ბათომს შობილი
დიდი იდეა ახდება ცხადში,
და ცალკე ყოფნას ჩვენ ვიზეიმებთ
საკუთარ ხელით ნაშენებ სახლში.¹²⁶

ჩვენს კუთხეში კი ოსმალთა მიმართ
ისევე გაჩაღდა ბრძოლა შედგარი,
შეიარაღებულ რაზმთა ხელმძღვანელთ
ხალხმა თამამად აუბა მხარი.

მემედ ბატონის ძმა — მხნე ასლანი
მეთაურ იყო ბატალიონის,
და გენერალი გახდა შემდგომში
მტერს წინ აღუდგა ვით სტიქიონი.¹²⁷

მადლიერების დასტურად ხალხმა
შემდეგი ლექსი მიუძღვნა ასლანს:
„...გზა მიეცით გენერალს,
მობრძანდება ქებული,

126 იგულისხმება 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება.

127 იგულისხმება „მუსლიმან ქართველთა ბატალიონი“ დისლოცირებული ოზურგეთში. მომხდურთა წინააღმდეგ იბრძოდა ასევე „ფორინავი რაზმი“ ოკუპირებულ ქობულეთის ტერიტორიაზე ზემონსენებულ ხასან თხილაიშვილის მეთაურობით.

ასლან აბაშიძეს გენერლობა მიანიჭა საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის მთავრობამ. 1924 წელს მზადდებოდა დიდი აჯანყება ბოლშევიკების წინააღმდეგ. ემიგრაციაში მყოფმა საქართველოს მთავრობამ ასლან აბაშიძეს დაავალა თანამებრძოლებთან ერთად აქტიური მონაწილეობა მიეღო აჯანყებაში, მაგრამ არ დააცალეს და იმავე წელს, 46 წლის ასაკში საწამლაკით გამოასალმეს სიცოცხლეს.

საქართველოს ფარი და
მისთვის თავდადებული.“

ომში ანტანტა იმარჯვებს მალე
და კუთხეს ტოვებს ოსმალთა ჯარი,¹²⁸
თუმც ინგლისელთა მოსვლასაც ჩვენთან
არ მოჰყოლია ნათელი დარი.

ამასობაში კიდევ დაგეგმეს
ციხიდან შეძლეს მემედის დახსნა,
და მერე ფოთში ჩამოიყვანეს,
სადაც მას მთელი ქალაქი დახვდა.

ინგლისელები განუყოფელი
რუსეთის შექმნას უჭერდნენ მხარსა
და ანტიქართულ საქმიანობით
ყოველნაირად ამღვრევდნენ წყალსა.

რასაც პატრიოტთა ჯგუფი აღუდგა¹²⁹
და მაჰმადიანთა შედგა ყრილობა,
საქართველოსთან ერთჭერქვეშ ყოფნის
დადგენა გახლდათ მაშინ გპირობა.¹³⁰

128 იგულისხმება ომში ოსმალეთის დამარცხება და 1918 წლის 30 ოქტომბერს დადებული მუდროსის ზავის პირობები, რომლის მიხედვითაც აიძულეს გაეყვანა ჯარები ამიერკავკასიის ოკუპირებულ ტერიტორიებიდან.

129 იგულისხმება 1919 წლის 31 აგვისტოს ბათუმში ჩატარებული ოლქის მაჰმადიანთა ყრილობა.

130 იგულისხმება დედასამშობლოსთან აჭარის ავტონომიურად გაერთიანება. მეჯვლისის თავმჯდომარედ არჩეული იქნა მემედ აბაშიძე.

რომ რეალობად ექციათ ესე
 ყრილობამ უმაღლ მეჯლისი შექმნა,
 ამ მოვლენებში მეძედის როლმა
 მომხდურთ ბანაკი უზომოდ შეძრა.

რადგან არ სურდა საქართველოსთან
 იმათ აჭარის შემოერთება,
 ყოველგვარი გზით ცდილობდა მტერი
 ამ იდეასთან ჯიქურ კვეთებას.¹³¹

ხან პორტო-ფრანკოდ ნათლავდნენ ბათომს,¹³²
 ხანაც მიაგდეს ქალაქი უღვთოდ,¹³³
 სუვერენული აჭარის შექმნაც¹³⁴
 კი მოისურვა მომხდურმა ურცხვად.

აქ ყველა რჯულის ელემენტებმა
 ჩვენ საზიანოდ შეიკრეს პირი,

131 იგულისხმება ინგლისელების მხარდაჭერა დენიკინელებისა და „სე-დაი-მიღეთისადმი“ ქ. ბათომის მუნიციპალურ მმართველობაში მასლოვის სა-ბჭოს მოსვლა. ინგლისელები მხარს უჭერდნენ, აგრეთვე, სხვადასხვა რანგის ავანტურისტებსაც.

132 იგულისხმება ანტანტის (მოკავშირე) ქვეყნების ინიციატივით, ერთა ლიგის მანდატის ქვეშ ბათომის დამოუკიდებელ ქალაქ-სახელმწიფოს შექმნის გადაწყვეტილება.

133 1920 წლის თებერვლის დამდეგს დიდი ბრიტანეთის მთავრობა ბათუმიდან ჯარების ევაკუაციას ისე შეუდგა, რომ არც კი გამოუცხადებია თუ ვის გადაეცემოდა ქალაქი და ოლქი. მართალია ეს პროცესი შემდეგ შეჩერდა, მაგრამ ოლქი ანარქიამ და ქაოსმა მოიცვა. აქ დატოვებული ორი ინგლისური ბატალიონი კი სრულიად ქ. ბათუმსაც ვერ აკონტროლებდა.

134 ეს იდეა ეკუთვნოდათ „სედაი მიღეთელებთან“ დაახლოებულ აზერ-ბაიჯანის დიპლომატიური და საკანონმდებლო (პარლამენტი) ორგანოების წარმომადგენლებს, რომლებმაც დაარწმუნეს „სედაი მიღეთელები“ ომში დამარცხების შემდეგ ოსმალებთან შეერთების უსარგებლობაში.

და ქაოსური, აუტანელი,
ყოფა შეიქმნა საოცრად მწირი.¹³⁵

როგორც უკვე ვთქვით, ამას ებრძოდნენ
რჩეულნი შვილნი მშობელ კუთხისა,¹³⁶
არამკითხეთა გამოსტომები
ვერას აკლებდა მხარეს კუთვნილსა.

და ხალხი ვისაც გულღიად შეხვდა
ეს სამთავრობო იყო ჯარები,
თუმც ინგლისელმა დატოვა მხარე,¹³⁷
სხვები უმწერდნენ ხარბი თვალებით.¹³⁸

135 ოლქის მიერთების მსურველნი ქემალისტური ოსმალეთის გარდა იყვნენ სომხეთიც და აზერბაიჯანიც, რომლებიც მანიპულირებდნენ თავიანთი ქვეყნის ფარგლებში აჭარისათვის ავტონომიის მიცემის იდეით.

136 „სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელმა კომიტეტმა“ უარყო ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის ის ნაწილი, რომელიც აჭარის ბედს ეხებოდა. ამ მიზნით კომიტეტმა ევროპის ქვეყნებში გაგზავნა დელეგაცია ზია აბაშიძის ხელმძღვანელობით. ამ ვიზიტის მიზანი იყო დაერწმუნებინა ევროპის სახემწიფოთა ხელმძღვანელები ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის იმ პუნქტის არაობიექტურობაში, რომელიც აჭარას შეეხებოდა. თუ ამას მიაღწევდნენ, მაშინ ოსმალეთი იძულებული იქნებოდა დაეტოვებინა აჭარის ტერიტორია.

მეჯლისი საპროტესტო წერილებით მიმართავდა ამიერკავკასიაში ანტი-ანტიის სახელმწიფოების წარმომადგენლებს.

137 იგულისხმება დამოუკიდებელი საქართველოს რესპუბლიკის ჯარები, რომელმაც ჯერ ოლქის ტერიტორია დაიკავეს, 1920 წლის 7 ივლისს კი ბათუმში შევიდნენ. აქედან ინგლისისა და საფრანგეთის საჯარისო ფორმირებების გასვლის შემდეგ (აქვე უნდა აღინიშნოს რომ ოლქის ზოგიერთი პუნქტის დაკავებამ ფეხზე დააყენა ყველა რჯულის მტერი და ინგლისის სარდლობასთან ერთად ყოველგვარ საშუალებას მიმართავდნენ საქართველოს წინააღმდეგ აჭარლების ასაჯანყებლად).

138 იგულისხმება ოსმალური ნაციონალიზმი და ბოლშევიკური ინტერ-ნაციონალიზმი, მიუხედავად ამ უკანასკნელთან 1920 წლის 7 მაისს გაფორმებული ხელშეკრულებისა.

და ბოლშევიკმაც არ დაახანა,¹³⁹
მაღე მოადგა ტფილისის კარებს.
წინ ვერაფერი ვეღარ დაუდგა
წითელი ფერის მომხდურთა ჯარებს.

ხელისუფლება საქართველოსი
დამარცხებული ბათომს ტოვებდა,
ისევე დაგვესხა იმედით თურქი,¹⁴⁰
რომ აქ წასაგლეჯს რამეს ჰპოვებდა.

უმაღვე მწვავედ ამოტივტივდა
იგივე ბრესტის ხელშეკრულება,
არ მოიშალა ოსმალმა მაინც
ქართულ მიწისკენ მუშტით ყურება.

ამას აღუდგა მემედ ბატონი
წარმტაცი კუთხის გულით პატრონი,
არ შეეპუა ოსმალთ პირობებს
გერგინ შეწვდება მისებრ გპირობებს.

მთელი სიცოცხლე ბრძოლაში ხარჯა,
დედასამშობლოს ერთგული დარჩა.

გაერთიანდა მტრის წინააღმდეგ
ქართული ჯარიც ამ დროს დაშლილი,

139 იგულისხმება 1921 წლის თებერვალი.

140 იგულისხმება 1921 წლის მარტი.

მას სათავეში ედგა გიორგი
მხნე გენერალი - მაზნიაშვილი.

აქაურებმაც არ დაახანეს
უმაღლ აღკვეთეს ოსმალთ პარპაში
ერთიან ძალით, უდრეკი ნებით
მტერს დაუყენეს ჟამი განგაშის.

მათ გაუთხარეს საფლაგი ძმური¹⁴¹
ვინაც ოსმალნი მამულს არიდეს,
სამშობლოსათვის თავდადებულებს
ჩვენი ქვეყანა დღესაც ადიდებს!

ადიდებს დიდი მეძედის სახელს
გერგინ გამოლევს მასზე კარგ სათქმელს.

სწორედ რომ მისი დამსახურებით
მამული ისევ გაერთიანდა!
ერი ერთ მუშტად უმაღლ შეიკრა
ჩვენი ქვეყანა კვლავ გამთლიანდა!

მეძედ-ბეგ გვერდით სამშობლოს ედგა
მის მშობელ ხალხთან და ძმებთან ერთად,
და დარჩა იგი თავის მამულში
ბედით დატანჯულ მშობლიურ ერთან!

141 ძმათა საფლაგი მდებარეობს ზვიად გამსახურდიას მოედანზე ქ. ბათუმში.

**მტარვალის ხელი მაინც შეეხო,
მაინც ჩააგდო ის განსაცდელში,¹⁴²
არ დაუფასეს რომ ჩვენი კუთხე
არ მიატოვა უკუნში, ბნელში!**

**მხოლოდ ახლახან აუგეს ძეგლი
ბათუმს^{143*} და თბილისს დაიდგა იგი,
ისევ ამშვენებს ჩვენს ისტორიას
ნამოდგაწარი მეძედის დიდი!**

142 იგულისხმება 1937 წელი, მემედ აბაშიძის ბოლო დააპატიმრება, რომლის შემდეგაც იგი დახვრიტეს. მემედ აბაშიძის პატიმრობათა ქრონოლოგია:

1. 1908 წლის 10 თებერვალს - დააპატიმრებული იქნა ოსმალეთში, ორი თვე იჯდა ტრაპიზონის ციხეში, საიდანაც გაანთავისუფლეს ამინისტიის საფუძველზე, მიუხედავად ამისა განთავისუფლების შემდეგ ოთხი წელი ცხოვრობდა ოსმალეთში პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ.

2. 1913 წელს ოსმალეთიდან ჩამოსვლის დღესვე ბათუმში დააპატიმრებული იქნა ჟანდარმერიის მიერ. ერთ წლამდე იჯდა ბათუმის ციხეში.

3. 1914 წელს დააპატიმრეს ბათუმში და ერთი წელი იჯდა მეტეხის ციხეში, საიდანაც განთავისუფლების შემდეგ 1917 წლის თებერვლის რევოლუციამდე არ ჰქონდა ბათუმში ცხოვრების უფლება. ამ პერიოდშიც იმყოფებოდა პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ.

4. 1917 წელს დააპატიმრა სევასტოპოლის კონტრდაზვერვამ. ორი თვე იჯდა ბათუმის ციხეში, საიდანაც გაანთავისუფლეს ადგილობრივი მთავრობის შუამდგომლობის საფუძველზე.

5. 1918 წელს ხელმეორედ დააპატიმრა ოსმალეთის მთავრობამ. იჯდა ტრაპიზონის ციხეში რამდენიმე თვე, საიდანაც გამოიქცა.

6. 1921 წელს დააპატიმრეს და გადაასახლეს 8 თვით ქალაქ ტფილისში.

7. 1937 წელს დააპატიმრეს და დახვრიტეს ქალაქ თბილისში.

143 მისი ძეგლი დაიდგა ბათუმში 1997 წელს, ხოლო თბილისში 1998 წელს.

* ბათუმი ანტიკურ ხანაში I-II ს.ს. რომაელი და ბერძენი მწერლების პლინიუსის და ფლავიუს არიანეს მიერ „ბათუს-ლიმანუს“ (ღრმა ნავსადგური) სახელით არის მოხსენიებული.

ცნობილი მეშენიანე ვახუშტი ბატონიშვილი „ბათომად“ მოიხსენიებს. XIX საუკუნიდან კი ქართულ-რუსულ წყაროებში „ბათუმის“ სახელითაა ცნობილი.

მემედ კლდესავით ძლიერო,
წარსულითა და სვალითო,
მამულისათვის მებრძოლო,
მებრძოლო სამაგალითოვ!

მემედ სიმტიკიცის სიმბოლოვ,
კაცობის ძეგლად ქცეულო,
მომაგალ თაობათათვის
საამაყო და ქებულო!

ვინ მოთვლის დიად სახელებს
იმ დიდი წინაპრებისა,
ერთად შეკრული სამშობლოს
დანახვა რომ ვერ ეღირსათ!

აქ ყველა ველარ ვახსენე,
ვინც გზა განლია წამების,
ამ ჩემი წიგნით ქედს ვუხრი,
მათ სულებს ვეთაყვანები!

აჰა, დადგა სანატრელი
უაში მათი ოცნებისა,
და დღეს გვიდგას მზიანი დღე
საქართველოს ერთობისა!

აჭარას ცხოვრობს ლამაზი
ხალხი კეთილი, გულადი,
ივერთა მხარის მშვენება,
მუნღჩაურელი, პურადი!

ეს ჩემი დელე-ღურდანი
დღითიდღე უფრო შენდება,
ლამაზდება და მშვენდება -
აქ ლამაზადაც თენდება!

რაც მე აქამდე ვაუწყებ
გულიდან არის ხმობილი,
ჩემი აჭარა დღეს გახლავთ
აღმშენებლობით ცნობილი!

მე ვამაყობ შენით მარად,
გვედრი კვლავაც აღორძინდი,
ჩემო კუთხეგ, აწ, მარადის
ცაზე მზისებრ ამობრწყინდი!

15 სექტემბერი 2002 წ.

ბამონს. რელაქტორი	ომარ მეგრელიძე
მხატვარი	ვლადიმერ (ლალ) შარაშიძე
კორექტორი	ნაზი ნიშნიანიძე
ტექ. რელაქტორი	ელიშერ მამალაძე
კომპიუტერული უმრუნველყოფა	რუსუან მეგრელიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 17.12.2002
ქალაქის ზომა 84X108 1/32
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 6,5
შეკვეთის № 38
ტირაჟი 1000

ფასი სახელშეკრულებო

მეტი იმისთვის ვინც ვინაა ზუსტად
მეტი იმისთვის ვინც ვინაა ზუსტად,
სადაც იმისთვის ვინც ვინაა ზუსტად,
სადაც იმისთვის ვინც ვინაა ზუსტად.

თ. ა. ა. ა.